

LUDWIG VON MISES

O PERSPECTIVĂ ISTORICĂ
asupra
ȘCOLII AUSTRIECE DE ECONOMIE

cărți mici (1) idei mari

O PERSPECTIVĂ ISTORICĂ
asupra
ȘCOLII AUSTRIECE DE ECONOMIE

Institutul Ludwig von Mises România mulțumește membrilor și donatorilor săi pentru generozitatea cu care au făcut posibilă apariția acestei cărți și în special susținătorilor:

Netopia Payments
Radu Țaica, *Vector Capital*
Adrian Costina
Vlad Gheorghe
Mihai Macovei
Marius Ceterchi
Radu George Isaic
Cristian Enache
Alexandru Cojocaru
Sorin Anagnoste
Ionuț Cristian Șerbu
Manuela Bălan
Anonim
Dan Mașca, *Reea*

cărți mici · idei mari

O PERSPECTIVĂ ISTORICĂ
asupra
ȘCOLII AUSTRIECE DE ECONOMIE

de
Ludwig von Mises

MisesRo

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MISES, LUDWIG VON

O perspectivă istorică asupra Școlii austriece de economie / de Ludwig von Mises ; cuv. înainte de Tudor Gherasim Smirna. - București : Editura Institutului Ludwig von Mises România, 2021

ISBN 978-606-94653-7-0

I. Smirna, Tudor Gherasim (pref.)

330

În acest volum:

Ludwig von Mises, *The Historical Setting of the Austrian School of Economics*, New Rochelle, N.Y.: Arlington House, 1969. În românește de Dan Cristian Comănescu.

David Gordon, *The Philosophical Origins of Austrian Economics*, Ludwig von Mises Institute, Auburn, Ala., 1993.

Barry Smith, „The Philosophy of Austrian Economics”, *The Review of Austrian Economics*, Vol. 7, No. 2 (1994): 127-132.

Textele de Gordon și Smith în românește de Alexandru Udrea și Tudor Gherasim Smirna.

© 2021 Institutul Ludwig von Mises România

mises.ro | contact@mises.ro | mises.ro/librarie

Cuprins

PREFAȚĂ, de Tudor Gherasim Smirna vii

I

CARL MENGER ȘI ȘCOALA AUSTRIACĂ DE ECONOMIE

1. Începuturi 3
2. Școala austriacă de economie și universitățile
austriece 6
3. Școala austriacă și viața intelectuală în Austria 12
4. Böhm-Bawerk și Wieser în calitate de membri
ai Cabinetului austriac 17

II

CONFLICTUL CU ȘCOALA ISTORICĂ GERMANĂ

1. Respingerea economiei clasice în Germania 23
2. Sterilitatea Germaniei în domeniul științelor
economice 31
3. Disputa metodelor 35
4. Aspectele politice ale disputei metodelor 39
5. Liberalismul economiștilor austrieci 47

III

LOCUL ȘCOLII AUSTRIECE ÎN EVOLUȚIA ȘTIINȚEI ECONOMICE

1. „Școala austriacă” și Austria 59
2. Semnificația istorică a disputei metodelor 62

ORIGINILE FILOSOFICE ALE ȘCOLII AUSTRIECE DE
ECONOMIE, de David Gordon..... 69

*

FILOSOFIA ȘCOLII AUSTRIECE DE ECONOMIE,
de Barry Smith..... 133

PREFAȚĂ

de

TUDOR GHERASIM SMIRNA

Textul pe care îl prefațez a fost publicat și probabil scris de Ludwig von Mises în 1962. A apărut pentru prima dată tradus în limba spaniolă, ca monografie a Facultății de Științe Economice a Universidad Nacional de la Plata, Argentina. A fost ulterior publicat în limba engleză de editura Arlington House în 1969. Fiind născut în 1881, înseamnă că ceea ce urmează să citiți este produsul minții unui om de 81 de ani. Dar nu un simplu om, ci un geniu care privea de la înălțimea staturii sale intelectuale înapoi spre fundațiile pe care și-a clădit opera timp de două generații. Nu pot rezista unui exercițiu contabil, pentru a pune mai bine în perspectivă omul și opera sa: ținând cont că prima sa lucrare publicată datează din 1902 – o monografie despre situația

șerbilor din provincia Galiția – putem consemna cei 60 de ani rotunzi de activitate publicistică până la momentul primei publicări a *Perspectivelor istorice asupra Școlii austriece de economie*, și încă îi mai rămân câțiva ani de activitate. Dacă ținem cont de prima publicație pe teme economice, care datează din 1907, dar și de ultimele articole publicate în 1967, rezultă tot 60 de ani de contribuție la gândirea economică, la epistemologia științelor sociale și la filosofia politică, pe scurt la dezvoltarea și aplicarea praxeologiei, știința misesiană generală a acțiunii umane.

Cartea mică pe care o aveți în față este un text introductiv, adresat studenților sau nespecialiștilor, dar asta nu-i reduce cu nimic valoarea. Asemenea altor astfel de texte concepute de Mises, avem încă o mostră a gândirii sale clare și a capacității de a reda succint idei esențiale.

Cartea nu este doar o monografie istorică. Aș spune că este în primul rând un foarte concis ghid de filosofie a științei, pentru cine vrea să abordeze apoi scrierile lui Mises despre metodologie.

În plus, descrierea erudită a protagoniștilor disputei metodelor și a ideilor lor este memorabi-

lă, iar miza este să arate ce consecințe au avut ideile aflate de o parte și de cealaltă a acestei dispute.

*

Școala austriacă de economie s-a născut într-o fereastră de oportunitate, într-o licărire de liberalism, așa cum s-au întâmplat toate lucrurile bune în istorie. Mises pune întreg fermentul intelectual vienez, diversele curente de gândire care au făcut mai multă sau mai puțină vogă, pe seama unor politicieni cu vederi liberale care au fost înlocuiți în 1870 de o clasă politică mai etatistă, dar nu înainte de a lăsa o constituție și alte legi fundamentale care aveau să facă posibilă epoca încheiată la 1918. Această arhitectură instituțională liberală a fost suficientă pentru a transforma Viena dintr-o periferie într-un centru. Mises spunea că liberalismul nu a trecut niciodată de Viena, iar din această carte înțelegem că și acolo a avut doar o perioadă inertială de relativă libertate, de nici măcar jumătate de veac.

Recunoscând implicațiile teoriei clasice și ale rafinării sale în versiunea propusă inițial de Menger, elitele intelectuale oficiale din lumea germană au avut tot interesul să respingă rezultatele

Școlii austriece. Această școală nu a fost nutrită în mediul academic, ci a fost, asemenea culturii și educației independente ale elitelor naturale, marginală și în acest sens. Mises ne arată că povestea Școlii austriece este cea a unui *outsider*. A fost cultivată de oameni independenți, realizați pe piață mai degrabă decât alimentați de stat. Școala austriacă nu s-a născut prin instrucție, ci prin cultură.

Lumea academică era etatică și avea alte orizonturi, educația non-academică, populară fiind încă de atunci mai importantă pentru libertate. Era, deci, de atunci o luptă pierdută pentru cauza libertății. Mises vorbește despre câțiva factori ai opoziției întâmpinate de noile idei economice, printre care pozitivismul, naționalismul german și privilegiile elitelor politice.

Pozitivismul empirist a negat statutul științific al teoriei economice dintr-o perspectivă epistemologică: orice cunoaștere nu poate fi obținută decât prin măsurare cantitativă și prin metoda inducției.

Naționalismul prost înțeles și conceput a dus la respingerea caracterului universal al științei economice și a deschis drumul spre fragmentarea și

relativismul specifice Școlii istorice, care susținea că sursa cunoașterii sunt faptele obținute în cât mai mare detaliu, nu deducția logică și speculațiile abstracte.

Miza disputei metodelor, a faimoasei *Methodenstreit*, a fost respingerea statutului științific al teoriilor propuse de Menger și discipolii săi, și a teoriilor economice clasice în general, nu în ultimul rând pentru că implicațiile acestor teorii periclitau privilegiile împământenite în lumea germană.

Tensiunea dintre logica economică și cea a privilegiului este una din temele misesiene recurente. Aș zice chiar că teoria dinamicii intervenționismului poate fi descrisă ca având două fațete, cea a ofertei, discutată și prezentată ca atare în mod uzual, și cea a cererii, care se referă la privilegii și pericolul generalizării lor pentru soarta unei ordini liberale.

Pe partea ofertei, dinamica intervenționismului se poate descrie astfel: o guvernare propune un obiectiv nobil pe care piața liberă este incapabilă să-l atingă și o măsură de amestec în mersul pieței pentru a corecta neajunsul. Decidenții sunt

împinși apoi de forța legii economice în fața unei dileme: fie renunță la măsura care a înrăutățit situația, în loc să o amelioreze, fie impun noi măsuri în fuga iluzorie după țintele urmărite care, firesc, vor fi tot mai îndepărtate cu fiecare nouă intervenție, până la o situație de control și planificare totală, adică la socialism.

Pe partea cererii, cred că putem distinge o teorie misesiană a dinamicii privilegiilor, care sunt în ultimă instanță acordate tot prin măsuri intervenționiste. Astfel, Mises observă că o situație în care există o mică elită de privilegiați este instabilă, pentru că cei mulți care nu au privilegii vor fi nemulțumiți și vor tinde să răstoarne ordinea existentă. În fața acestei dileme, privilegiații trebuie fie să renunțe la privilegii, fie să acorde din ce în ce mai multe, unor grupuri din ce în ce mai diverse și mai numeroase, până când, vorba lui Bastiat, fiecare ajunge să vrea să trăiască pe spinarea tuturor. Or, iarăși, această situație terminus este imposibil de obținut în realitate.

Atât oferta, cât și cererea sunt, bineînțeles, politice, precum dinamica discutată. Rolul legii economice este doar acela de a reafirma cu obstinație o altă realitate decât vor decidenții, dar

actul de avansare și generalizare a intervențiilor și a privilegiilor este eminentemente o alegere politică, discreționară.

*

Pentru Mises ideile sunt mai importante decât faptele, cele din urmă fiind consecințele primelor. Roadele ideilor cultivate de gânditorii Școlii austriece sunt cooperarea pe baza principiului diviziunii muncii, schimbul și piețele libere, libertatea de acțiune, independența, pacea și prosperitatea. Etichetată derogatoriu cu adjectivul „austriacă” – în sens de înapoiată, marginală sau excentrică – Școala a luat avânt în afara lumii germane și, dincolo de un moment de cumpănă când părea să fi primit un binemeritat loc central în lumea teoriei economice, a ajuns să joace pe scena globală același rol de *outsider* în coasta gândirii *mainstream*, un rol pe care încă îl are în prezent.

Dar mai important aici este ce consecințe consideră Mises că a avut și ce s-a întâmplat cu Școala istorică: a fost în bună măsură dată uitării, încuiată între copertile prăfuite ale tomurilor produse de adepții săi, nu însă înainte de a fi sădit nazismul și grozăvia războaielor mondiale:

Semnificația politică a eforturilor Școlii istorice constă în faptul că a pregătit Germania pentru ideile a căror acceptare a asigurat, printre germani, popularitatea politicilor dezastruoase, care au dus la marile catastrofe. Imperialismul agresiv, curmat în două rânduri de războaie și înfrângeri, inflația nelimitată din zorii anilor 1920, *Zwangswirtschaft-ul* și ororile regimului nazist sunt realizările politicianilor deprinși să acționeze așa cum fuseseră învățați de campionii Școlii istorice. (p. 41-42)

Observația lui Mises de acum mai bine de jumătate de secol a mai pierdut din acuitate după ce, asemenea unor buruieni rezistente, erorile istoricului au reapărut pe scena ideilor. La cât sunt de nocive prin consecințele pe care le-au avut și le au, sper să fie clar pentru cât mai multă lume că merită să ajungă de urgență la groapa cu deșeuri toxice a istoriei gândirii economice și politice, bine ferecate într-un sarcofag impenetrabil de avertismente și învățăminte.

*

Găsim în carte și o idee strălucită de marketing intelectual: la apusul vieții, Mises privește înapoi spre soarta Școlii austriece și ne spune că țelul nostru trebuie să fie aflarea și urmărirea ade-

vărului. De popularitatea ideilor nu trebuie să ne preocupăm prea mult, aceasta e sarcina adevărului însuși, care, asemenea luminii, va răzbate prin propria-i natură.

Acest text și Mises vor fi întotdeauna relevanți, acum și oricând. Între revoluția malignă a pandemiei și războiul care amenință să răzcolească ce bună așezare a mai rămas în lume și să înregimenteze mai intens societatea, perspectiva lui Mises, alături de toată opera lui, rămân un reper și un stindard în lupta pe care o avem de dus, care este una de idei în primul rând. Însă Mises nu este doar un model de inteligență și cultură, ci și unul de temperament și caracter.

*

După de textul misesian, am adăugat în volum alte două texte ajutătoare și edificatoare: *Originile filosofice ale Școlii austriece*, de David Gordon, și o reacție la acest din urmă text, *Filosofia Școlii austriece de economie*, de Barry Smith.

Așadar, avem în această primă apariție din colecția „cărți mici • idei mari” o introducere în gândirea misesiană și o cură de optimism și sereinitate pentru iubitorii de adevăr și libertate.

I
CARL MENGER ȘI ȘCOALA
AUSTRIACĂ DE ECONOMIE

ÎNCEPUTURI

Așa-numita Școală austriacă de economie s-a născut în 1871, când Carl Menger a publicat un mic volum intitulat *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*.¹

Există obiceiul de a cerceta influențele pe care le exercită mediul asupra realizărilor de geniu. Oamenii atribuie bucuroși performanțele geniale, cel puțin în parte, mediului în care a evoluat autorul lor și climatului de opinie propriu epocii și țării sale. Oricare ar fi meritele acestei metode în anumite împrejurări, ea este cu siguranță inaplicabilă în cazul acelor austrieci ale căror gândire, idei și doctrine sunt importante pentru omenire. Bernard Bolzano, Gregor Mendel și Sigmund Freud n-au fost stimulați de rudele, profesorii,

¹ [*Principiile economiei*, Editura Liberalis, Iași, 2016 – n.ed.]

colegii, sau prietenii lor. Preocupările lor n-au suscitât simpatia concetățenilor contemporani cu ei, sau a guvernului țării lor. Bolzano și Mendel și-au desfășurat activitățile cele mai importante în împrejurări care, relativ la sferile lor specifice de interes, ar putea fi numite deșerturi intelectuale, și s-au stins din viață mult înainte ca valoarea contribuțiilor lor să înceapă să fie presimțită. Freud a fost ridiculizat când a început să-și facă publice doctrinele, în fața Asociației medicale din Viena.

S-ar putea spune că teoria subiectivismului și a marginalismului, elaborată de Carl Menger, plutea în aerul vremii. Ea fusese prefigurată de mai mulți premergători. Mai mult, cam la vremea când Menger scria și își publica lucrarea, William Stanley Jevons și Léon Walras scriau și publicau, de asemenea, cărți consacrate dezvoltării conceptului de utilitate marginală. Cu toate acestea, este sigur că niciunul dintre profesorii, prietenii, sau colegii săi nu manifestau niciun fel de interes pentru problemele care-l preocupau pe Menger. Când, puțin înainte de izbucnirea Primului Război Mondial, i-am vorbit despre întâlnirile informale,

dar regulate, în cursul cărora economiștii vienezi mai tineri obișnuiau să discute probleme de teorie economică, el îmi spunea, căzut pe gânduri: „Când eram de vârsta voastră, la Viena nimeni nu era interesat de lucrurile acestea.” Până la finele anilor 1870 nu exista o „Școală austriacă”. Exista doar Carl Menger.

Eugen von Böhm-Bawerk și Friedrich von Wieser n-au studiat niciodată sub directa îndrumare a lui Menger. Ei își încheiaseră studiile înainte ca Menger să înceapă să predea la Universitatea din Viena, în calitate de *Privat-Dozent*. Învățătura pe care i-o datorează ei lui Menger au asimilat-o studiindu-i lucrarea, *Grundsätze*. Întorși în Austria, după câțva timp petrecut în universitățile germane, unde frecventaseră mai ales seminarul lui Karl Knies din Heidelberg și unde își publicaseră primele cărți, ei au fost numiți profesori de economie la universitățile din Innsbruck și, respectiv, din Praga. Foarte curând, unii tineri care frecventaseră seminarul lui Menger – și care fuseseră nemijlocit influențați de el – au sporit numărul autorilor care aduceau contribuții la cercetările economice. Toți aceștia au început să fie

numiți „austrieci”. Însă, despre „Școala austriacă de economie” s-a vorbit abia mai târziu, pentru a opune acest curent Școlii istorice germane, atunci când antagonismul celor două orientări devenise manifest, în urma publicării celei de a doua cărți a lui Menger, *Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der Politischen Oekonomie insbesondere* (1883).²

2

ȘCOALA AUSTRIACĂ DE ECONOMIE ȘI UNIVERSITĂȚILE AUSTRIECE

Cabinetul austriac, pentru al cărui departament jurnalistic a lucrat Menger la începutul anilor 1870 – înainte de a fi numit asistent la Universitatea din Viena, în 1873 – era compus din membrii ai Partidului Liberal, adepți ai libertăților civile, guvernului reprezentativ, egalității tuturor cetățenilor în fața legii, banilor neviciați și ai liberului schimb. La finele anilor 1870, Partidul Liberal

² [Cercetări asupra metodei științelor sociale și a economiei politice în particular – n.ed.]

a fost înlăturat de o alianță a Bisericii cu principii și conții aristocrației cehești și poloneze, și cu partidele naționaliste ale diverselor naționalități slave. Această coaliție se opunea tuturor ideilor pe care le susținuseră liberalii. Cu toate acestea, până la dezintegrarea Imperiului habsburgic, survenită în 1918, constituția acceptată de Împărat în 1887, la insistența liberalilor, și legile fundamentale care o însoțeau, au rămas, în linii mari, valide.

În climatul de libertate consfințit prin aceste statute, Viena a devenit un centru de recrutare a deschizătorilor de drumuri și a noilor direcții de gândire. Din mijlocul secolului al XVI-lea și până la finele secolului al XVIII-lea Austria a rămas străină de eforturile intelectuale ale Europei. La Viena – și, cu atât mai mult, în celelalte dominioane austriece – nimeni nu se preocupa de filozofia, literatura sau științele occidentale. Când Leibniz și apoi David Hume au vizitat Viena, nu s-au găsit indigeni interesați de lucrările lor.³ Cu excepția lui Bolzano, înainte de a doua parte a secolului al

³ Singurul vienez contemporan care aprecia opera filozofică a lui Leibniz era Prințul Eugen de Savoia, vlăstar al unei familii franceze, născut și educat în Franța.

XIX-lea, niciun austriac nu a adus vreo contribuție importantă la științele filozofice sau istorice.

Dar, după ce liberalii au îndepărtat constrângerile care împiedicaseră orice efort intelectual, după ce au abolit cenzura și au denunțat concordatul, minți dintre cele mai luminate au început să convergă către Viena. Unii soseau din Germania – este cazul filozofului Franz Brentano și al avocaților și filozofilor Lorenz von Stein și Rudolf Jhering – dar cei mai mulți veneau din provinciile austriece; iar câțiva erau vienezi. Nu exista niciun fel de conformitate, nici printre lideri, nici printre adepții lor. Brentano, un ex-dominican, a inaugurat curentul de gândire care a sfârșit prin a conduce la fenomenologia lui Husserl. Mach era exponentul filozofiei din care a rezultat pozitivismul logic al lui Schlick, Carnap și al „Cercului” lor de la Viena. Breuer, Freud și Adler au interpretat fenomenele neurotice într-un mod radical diferit de Krafft-Ebing și Wagner-Jauregg.

„Ministerul austriac al Cultelor și al Instrucțiunii Publice” privea toate aceste preocupări cu ochi răi. Încă de la începutul anilor 1880, ministrul Cabinetului și personalul departamentului său fu-

seseră aleși dintre conservatorii cei mai de nădejde, adversari ai tuturor ideilor și instituțiilor politice moderne. Ei nutreau numai dispreț pentru „mofturile străine” și ar fi blocat bucuria și accesul universităților la toate aceste inovații.

Însă puterea administrației era serios limitată de trei „privilegii”, pe care universitățile le dobândiseră sub impactul ideilor liberale. Profesorii erau funcționari publici și, ca orice funcționari publici, erau ținuti să asculte de ordinele superiorilor lor, i.e., de ministrul Cabinetului și de aghiotanții săi. Cu toate acestea, acești superiori n-aveau dreptul să se amestece în conținutul doctrinelor predate la cursuri și seminarii; în această privință, profesorii se bucurau de mult-lăudata „libertate academică”. Mai mult, ministrul era obligat – deși această obligație n-a fost vreodată articulată explicit – să consimtă la numirea profesorilor (sau, mai precis, să sugereze Împăratului numirea lor) în conformitate cu sugestiile corpului profesoral de profil. În fine, exista și instituția de *Privat-Dozent*. Unui doctor care publicase un volum științific i se putea recunoaște, la cerere, de către corpul profesoral, calitatea de profesor liber și privat al disciplinei

sale; dacă decizia corpului profesoral era favorabilă, mai era necesar și consimțământul ministrului; în practică, în perioada dinaintea regimului Schuschnigg, consimțământul acesta era acordat întotdeauna. Un *Privat Dozent* pe deplin recunoscut nu era, în această calitate, un funcționar public. Deși i se acorda titlul de profesor, el nu primea niciun fel de compensație de la guvern. Câțiva deținători ai titlului trăiau din resurse proprii. Cei mai mulți își câștigau traiul lucrând. Dreptul de a percepe contribuții plătite de studenții care participau la cursurile lor era, în cele mai multe cazuri, lipsit de valoare practică.

Ca urmare a acestei organizări a treburilor academice, consiliile profesoriale s-au bucurat de o autonomie aproape nelimitată în gospodărirea școlilor lor. Teoria economică era predată la facultățile de drept și de științe sociale (*Rechts und Staatswissenschaftliche Fakultäten*) din cadrul universităților. La cele mai multe dintre aceste universități existau două poziții rezervate profesorilor de științe economice. Când una dintre ele devenea vacantă, un corp de avocați – asistați de cel mult un economist – trebuia să aleagă următo-

rul său ocupant. Așadar, decizia se afla în mâinile non-economiștilor. Putem admite, fără riscul de a ne înșela prea mult, că acești profesori de drept erau animați de cele mai bune intenții. Dar ei nu erau economiști. Ei trebuiau să aleagă între două școli de gândire: între „Școala austriacă” pe de o parte și, pe de altă parte, Școala istorică, așa-zis „modernă”, care reprezenta linia de învățământ adoptată în universitățile Reichului german. Chiar admitând că judecata lor era imună la idei politice și naționaliste preconcepute, ei nu se puteau feri într-unu totul de suspiciunile născute în jurul unui mod de gândire pe care profesorii din universitățile Reichului german îl porecleau „specific austriac”. Niciodată până atunci nu apăruse vreun mod nou de gândire în Austria. Universitățile austriece fuseseră sterile, până când – după revoluția din 1848 – fuseseră reorganizate după modelul german. Pentru persoanele nefamiliarizate cu știința economică, predicatul „austriac”, aplicat oricărei doctrine, era încărcat de conotații care evocau zilele întunecate ale Contra-Reformei și ale lui Metternich. Pentru intelectualul austriac, nimic nu putea fi mai dezastruos decât recăderea țării

sale în neantul spiritual al „vremurilor bune de demult”.

Carl Menger, Wieser și Böhm-Bawerk își obținuseră catedrele de la Viena, Praga și Innsbruck înainte ca disputa metodelor (*Methodenstreit*) să devină, în ochii opiniei publice austriece, un conflict între știința „modernă” și „înapoierea” austriacă. Colegii lor nu-i tratau, personal, cu animozitate. Dar, ori de câte ori era posibil, ei încercau să aducă din Germania adepți ai Școlii istorice, pentru a preda în universitățile austriece. Cei pe care lumea îi numea „economiști austrieci” aveau, în universitățile austriece, statutul de „outsideri”, tolerați întrucâtva cu reticență.

3

ȘCOALA AUSTRIACĂ ȘI VIAȚA INTELECTUALĂ ÎN AUSTRIA

Cele mai distinse universități franceze și germane din marea epocă a liberalismului nu erau doar instituții de învățământ care furnizau tinerelor generații de profesioniști instrucția necesară pen-

tru a-și practica satisfăcătoare activitatea în viitor. Ele erau centre de cultură. Unii profesori erau renumiți și apreciați în întreaga lume. Cursurile lor nu erau urmărite doar de studenții propriu-ziși, care intenționau să obțină calificări academice, ci și de numeroși bărbați și femei instruiți, care activau în diferite profesii, în afaceri sau în politică, și care nu urmăreau să culeagă de pe urma frecventării cursurilor decât satisfacții intelectuale. Asemenea „outsideri”, care nu erau studenți în accepțiunea tehnică a cuvântului, se îngrămădeau, de pildă, la Paris, la cursurile lui Renan, Fustel de Coulanges și Bergson, iar la Berlin, la cele ale lui Hegel, Helmholtz, Mommsen și Treitschke. Publicul educat era serios interesat de activitatea cercurilor academice. Elitele citeau cărți și reviste publicate de către profesori, frecventau societățile științifice și urmăreau îndeaproape discuțiile prilejuite de întâlnirile savante.

Unii dintre acești amatori, care nu-și devotau decât orele libere studiului, se ridicau cu mult deasupra nivelului diletanților. Istoria științelor moderne consemnează numele multor astfel de iluștri „outsideri”. Este, de pildă, grăitor faptul că

singura contribuție remarcabilă, deși nu epocă-lă, adusă la dezvoltarea științelor economice în Germania celui de al doilea Reich, provine de la un consilier de corporație foarte ocupat, Heinrich Oswald din Frankfurt, oraș care la vremea redac-tării cărții sale nu avea încă o universitate.⁴

Și la Viena, în ultimele decade ale secolului tre-cut și la începutul secolului al XX-lea, colaborarea apropiată a profesorilor universitari cu publicul cultivat era foarte răspândită. Fenomenul a intrat în declin când, odată cu dispariția sau retragerea din activitate a vechilor maeștri, posturile lor au fost ocupate de persoane de anvergură mai re-dusă. În această, perioadă, rândurile universității vieneze, precum și cele ale eminențelor cultura-le ale orașului, s-au îmbogățit și consolidat prin prezența câtorva noi deținători ai titlului de *Privat Dozent*. Cazul cel mai edificator este cel al psihanalizei. Aceasta nu s-a bucurat niciodată de vreo încurajare din partea vreunei instituții oficia-le; s-a dezvoltat și a înflorit în afara universităților, singura sa legătură cu ierarhia birocratică din învățământ fiind aceea că Freud fusese recunos-

⁴ Cf. H. Oswald, *Vorträge über wirtschaftliche Grundbegriffe*, ed. a 3-a, (Jena, 1920).

cut ca *Privat Dozent*, dobândind astfel titlul ne-semnificativ de profesor.

Exista la Viena, ca o moștenire din anii când fondatorii Școlii austriece dobândiseră, în fine, notorietate, un interes viu pentru problemele economice. Acest interes i-a permis subsemnatului să organizeze un *Privat Seminar* în anii 1920, să fondeze o Asociație economică și să pună bazele unui Institut austriac pentru cercetarea ciclului economic, care și-a schimbat ulterior numele în Institutul austriac pentru cercetări economice.

Privat Seminar-ul nu avea niciun fel de legătură cu Universitatea sau cu orice altă instituție. De două ori pe lună, un grup de învățați, printre care mai mulți deținători ai titlului de *Privat Dozent* se întâlneau în biroul subsemnatului, de la Camera austriacă de comerț. Cei mai mulți participanți aparțineau grupei de vârstă care-și începuse studiile academice după finele Primului Război Mondial. Câțiva erau mai vârstnici. Cu toții erau animați de un interes viu pentru întreaga gamă a științelor acțiunii umane. Se dezbăteau probleme de filozofie, de epistemologie, de teorie economică, precum și probleme legate de numeroasele ra-

muri ale cercetării istorice. Acest *Privat Seminar* a încetat în 1934, când subsemnatul a fost numit profesor de relații economice internaționale, la Institutul de studii internaționale avansate din Geneva, Elveția.

Cu excepția lui Richard von Strigl, a cărui dispariție prematură a pus capăt unei cariere științifice strălucite, și a lui Ludwig Bettelheim-Gabillon, asupra căruia voi reveni, toți membrii *Privat Seminar*-ului au găsit în afara Austriei un teren propice pentru continuarea activității lor științifice, ca savanți, autori și profesori.

În domeniul preocupărilor spirituale, Viena a jucat un rol deosebit pe parcursul anilor scurși între instituirea Parlamentului, la începutul anilor 1860 și invazia nazistă din 1938. Perioada înflori-toare a urmat brusc, după secole de sterilitate și apatie. Însă decăderea se anunțase deja mult înaintea intruziunii naziste.

În toate țările și în toate perioadele istorice, performanțele intelectuale au fost opera câtorva oameni, puțini la număr, și n-au fost apreciate decât de o elită redusă. Mulțimea privea la aceste realizări cu ură și dispreț; în cel mai bun caz,

cu indiferență. În Austria și la Viena elitele erau deosebit de reduse numeric; iar ura maselor și a liderilor acestora era deosebit de vitriolică.

4

**BÖHM-BAWERK ȘI WIESER
ÎN CALITATE DE MEMBRI AI
CABINETULUI AUSTRIAC**

Impopularitatea științelor economice este rezultatul analizei economice a efectelor acordării de privilegii. Economistul demonstrează fără drept de apel că toate privilegiile dăunează intereselor restului populației sau, cel puțin, unei mari părți a celor neprivilegiați, că victimele nu vor tolera existența unor asemenea privilegii decât dacă li se acordă și lor privilegii și că, de aceea, atunci când toată lumea va dobândi privilegii, fiecare va pierde datorită scăderii generale a productivității muncii.⁵ Dar avertismentele economiștilor sunt nesocotite de lăcomia celor care sunt pe deplin

⁵ Cf. Mises, *Ațiunea umană*, Institutul Mises România, București (2018 {1966}) pp. {712-857}.

conștienți de incapacitatea lor de a reuși pe o piață competitivă, fără ajutorul privilegiilor speciale. Ei sunt siguri că vor dobândi mai multe privilegii de mare preț decât alte grupuri, sau că vor reuși să împiedice, cel puțin temporar, orice acordare de privilegii compensatoare altor grupuri. În ochii lor, economistul nu e decât un încurcă-lume, care dorește să le saboteze planurile.

Când Menger, Böhm-Bawerk și Wieser și-au început carierele științifice, ei nu erau preocupați de problema politicilor economice și nici de respingerea intervenționismului, datorată economiei clasice. Ei se considerau chemați să așeze teoria economică pe fundamente solide și nu ezitau să se consacre în întregime acestei cauze. Menger era profund nemulțumit de politicile intervenționiste pe care guvernul austriac – la rând cu toate celelalte guverne din epocă – le adoptase. Dar el nu credea că poate contribui la un reviriment al politicilor sănătoase altfel decât promovând teoria economică de bună calitate, prin intermediul cărților, articolelor și al activității sale universitare.

Böhm-Bawerk s-a alăturat personalului Ministerului austriac de finanțe în 1890. În două rânduri a activat, pe durate scurte, ca ministru de

finanțe într-un cabinet administrativ. Din 1900 până în 1904 a fost ministru de finanțe în cabinetul condus de Ernest von Körber. Principiile după care-și desfășura Böhm activitatea erau două: menținerea strictă a parității legal fixate a monedei în raport cu aurul și echilibrarea bugetului, fără niciun fel de sprijin din partea băncii centrale. Un eminent savant, Ludwig Bettelheim-Gabillon, intenționa să publice o cuprinzătoare analiză a activității lui Böhm-Bawerk, în calitate de ministru de finanțe. Din nefericire, naziștii l-au asasinat pe autor și i-au distrus manuscrisul.⁶

Wieser a activat un timp, în vremea Primului Război Mondial, ca ministru de comerț al Cabinetului austriac. Dar activitatea sa a fost, în mare parte, împiedicată de puterile extrem de mari acordate – înaintea instalării lui Wieser în funcție – unui funcționar al ministerului, Richard Riedl. În jurisdicția lui Wieser nu rămâneau, practic, decât chestiuni de importanță secundară.

⁶ Nu s-au păstrat decât două capitole, pe care autorul le publicase înainte de Anschluss: „Böhm-Bawerk und die Brüsseler Zuckerkonvention” și „Böhm-Bawerk und die Konvertierung von Obligationen der einheitlichen Staatsschuld” în *Zeitschrift für Nationalökonomie*, Vol. VII și VIII (1936 și 1937).

II
CONFLICTUL CU ȘCOALA
ISTORICĂ GERMANĂ

RESPINGEREA ECONOMIEI CLASICE ÎN GERMANIA

O stilitatea pe care teoria economică clasică a întâmpinat-o pe continentul european se datora în deosebi prejudecăților politice. Economia politică, rod al eforturilor mai multor generații de gânditori englezi, strălucit articulată de Hume și Adam Smith și perfecționată de Ricardo, a fost cel mai prețios produs al filozofiei iluministe. A fost miezul doctrinei liberale, care urmărea instituirea guvernului reprezentativ și a egalității tuturor în fața legii. Nu este surprinzător că economia politică a fost respinsă de toți privilegiații, a căror situație o puneă în cauză. Această propensiune spre nesocotirea științei economice a fost considerabil consolidată, în Germania, de avântul naționalismului. Repudierea îngustă a civilizației occidentale – fi-

lozofie, știință, doctrine politice și instituții, artă și literatură – care s-a finalizat cu nazismul, a început cu detractarea pătimașă a economiei politice britanice.

Dar nu trebuie să uităm că există și alte motive care au determinat această revoltă împotriva economiei politice. Era vorba de o ramură nouă a științei, care ridică probleme epistemologice și filozofice pe care savanții nu erau pregătiți să le soluționeze în mod satisfăcător. Ea nu putea fi integrată în sistemele epistemologice și metodologice tradiționale. Tendința empiristă, care domina filozofia occidentală, considera teoria economică încă o știință experimentală, asemănătoare fizicii sau biologiei. Ideea că o disciplină consacrată problemelor „practice”, de felul prețurilor și al salariilor, putea avea un caracter epistemologic diferit de acela al altor discipline, consacrate unor chestiuni practice, depășea puterea de înțelegere a epocii. Pe de altă parte, numai pozitiviștii cei mai bigoți nu realizau că experimentele sunt irealizabile în sfera despre care teoria economică trebuie să ne furnizeze cunoștințe.

Nu este cazul să ne ocupăm aici de starea de lu-

cruri care s-a impus în epoca neo-pozitivismului, sau a hiper-pozitivismului din secolul al XX-lea. Astăzi, în întreaga lume, dar mai ales în Statele Unite, cohorte de statisticieni sunt angrenate în institute consacrate unor activități prezentate drept „cercetare economică”. Ei adună cifre furnizate de guverne și de diverse unități economice, le rearanjează, le reajustează și le retipăresc, calculează medii și desenează grafice. Ei pretind să „măsoare” astfel „comportamentul” omenirii și nu există nicio diferență demnă de menționat între metodele lor de investigație și cele întrebuițate în laboratoarele de cercetare fizică, chimică și biologică. Ei privesc cu condescendență și dispreț pe acei economiști care, spun ei, asemenea botaniștilor din „antichitate”, se bizuie pe „multă gândire speculativă”, în loc să „experimenteze”.⁷ Și sunt întru totul convinși că din râvna lor neobosită se va constitui, în cele din urmă, cunoașterea finală și completă care va permite autorităților planificatoare ale viitorului să ferească pe deplin pe toată lumea.

Dar, în vremea economiștilor din prima parte a

⁷ Cf. Arthur F. Burns, *The Frontiers of Economic Knowledge* (Princeton University Press, 1954), p. 189.

secolului al XIX-lea, confuzia privitoare la fundamentele științelor acțiunii umane nu ajunsese încă atât de departe. Tentativele lor de a lămuri problemele epistemologice ridicate de știința economică s-au soldat, desigur, cu un eșec complet. Cu toate acestea, retrospectiv, putem afirma că acest insucces a fost un pas necesar pe drumul spre o soluție mai satisfăcătoare a problemei. Abordarea nereușită a metodelor științelor morale, datorată lui John Stuart Mill, este cea care a demonstrat involuntar zădărnicia argumentelor avansate în favoarea interpretării empiriste a naturii științei economice.

Când germanii au început să studieze lucrările economiștilor clasici britanici, ei au acceptat fără scrupule ideea că teoria economică derivă din experiență. Dar această explicație simplistă nu-i putea satisface pe cei ce respingeau implicațiile doctrinei clasice referitoare la acțiunea politică. Foarte curând, ei au prins a pune întrebări: oare nu este experiența din care și-au derivat autorii britanici teoremele diferită de experiența germană? Oare nu este teoria economică britanică nesatisfăcătoare, în măsura în care ea e distilată numai

din experiența britanică, și aceasta limitată numai la epoca lui George de Hanovra? Oare se mai poate vorbi, în aceste condiții, de o știință economică validă pentru toate țările, națiile și epocile?

Este limpede cum răspundeau la aceste întrebări cei ce considerau știința economică numai ca pe o disciplină experimentală. Dar răspunsul lor revenea la o negație apodictică a disciplinei ca atare. Școala istorică ar fi fost consecventă dacă ar fi respins ideea posibilității unei științe economice și s-ar fi abținut scrupulos, totodată, de la orice alte afirmații, cu excepția relatărilor despre ce s-a întâmplat în cutare moment și în cutare parte a globului pământesc. O anticipare a efectelor previzibile ale unui anumit eveniment nu este cu puțință decât pe temeiul unei teorii care se pretinde general valabilă și nu se mulțumește cu pretenții de validitate referitoare numai la trecut și la o anumită țară. Școala istorică nega emfatic existența unor asemenea teoreme economice, universal valabile. Dar aceasta nu-i împiedica pe reprezentanții ei să recomande sau să respingă – în numele științei – diverse opinii sau măsuri menite să influențeze condițiile din viitor.

Să ne oprim, de pildă, la doctrina clasică referitoare la efectele liberului schimb și ale protecționismului. Criticii ei nu adoptau strategia descoperirii unor silogisme false în raționamentele lui Ricardo (care ar fi fost sortită eșecului). Ei afirmau doar că, în asemenea chestiuni, nu pot exista soluții „absolute”. Există situații istorice, spuneau ei, în care efectele liberului schimb sau ale protecționismului nu corespund celor descrise de teoria „abstractă”, elaborată de autorii care gândesc „din fotoliu”. În sprijinul afirmației lor, ei indicau diverse precedente istorice. Procedând astfel, ei treceau grăbiți sub tăcere împrejurarea că faptele istorice, fiind întotdeauna rezultatul combinat al contribuției unei multitudini de factori, nu pot demonstra sau infirma vreo teoremă.

Așa se face că teoria economică a celui de al doilea Reich german, reprezentată de universitarii numiți de guvern, a degenerat într-o colecție nesistematică, eclectică, de fragmente cognitive împrumutate din istorie, geografie, tehnologie, jurisprudență și, parțial, din politică, împănate cu observații depreciative la adresa „abstracțiunilor” Școlii clasice. Majoritatea profesorilor, în scri-

erile și cursurile lor, făceau propagandă, mai mult sau mai puțin entuziastă, guvernării imperiale: conservatorismului autoritar, așa-numitei *Sozialpolitik*, protecționismului, înarmării intensive și naționalismului agresiv. Ar fi nedrept să considerăm acest amestec al politicului în teoria economică drept un fenomen specific german. În cele din urmă, el era cauzat de carențele interpretării epistemologice a teoriei economice, o scădere care depășea fruntariile Germaniei.

Un al doilea factor care a determinat gândirea germană a secolului al XIX-lea, în general, și universitățile germane, în special, să vadă cu suspiciune economia politică britanică, a fost fixația acesteia din urmă pe avuție și legătura ei cu filozofia utilitaristă.

Pe atunci, definiția standard a economiei politice vorbea despre o știință consacrată producției și distribuției de avere. O asemenea disciplină nu putea naște decât dispreț în ochii profesorilor germani. Profesorii se considerau pe ei înșiși ca fiind angajați în căutarea altruistă a cunoașterii pure, prin contrast cu gloata mundană a făcătorilor de bani, preocupați de avuția lor pământească. Chiar

și simpla mențiune a unor lucruri atât de josnice, precum averea și banii, era tabu printre asemenea persoane, pline de cultura lor elevată (*Bildung*). Profesorii de economie nu-și puteau asigura un statut onorabil în mediile universitare, decât insistând că tema disciplinei lor nu era vânatoarea meschină de profit a afaceriștilor, ci cercetarea istorică, de pildă a faptelor mărețe ale electorilor de Brandenburg sau ale regilor prusaci.

Nu mai puțin gravă era problema utilitarismului. Filozofia utilitaristă nu era tolerată în universitățile germane. Dintre cei doi utilitariști germani remarcabili, Ludwig Feuerbach și Rudolf von Jhering, numai cel din urmă a ocupat o catedră universitară, și aceea de drept roman. Toate neînțelegerile care s-au împotrivit hedonismului și eudemonismului, vreme peste două mii de ani, au fost reactualizate de profesorii așa-numitelor *Staatswissenschaften*, în criticile avansate de ei împotriva economiștilor britanici.⁸ Chiar dacă nimic

⁸ Argumente similare au fost întrebuințate ulterior și pentru discreditarea pragmatismului. Adagiul lui William James, conform căruia metoda pragmatică urmărește să scoată din fiecare cuvânt „its practical cash-value” (*Pragmatism*, 1907, p. 53), era invocat pentru a caracteriza josnicia „filozofiei dolarului”.

altceva n-ar fi alimentat suspiciunea savanților germani, ei încă ar fi condamnat știința economică, numai pentru faptul că Bentham și cei doi Mill contribuiseră la ea.

2

STERILITATEA GERMANIEI ÎN DOMENIUL ȘTIINȚELOR ECONOMICE

Universitățile germane se aflau în proprietatea și sub controlul diverselor regate și mari ducate care formau Reich-ul.⁹ Profesorii erau funcționari publici și, ca atare, erau ținuți să asculte cu strictețe de ordinele și reglementările superiorilor lor, birocrății și miniștrii instrucției publice. Subordonarea aceasta totală și necondiționată a universităților și a învățământului față de supremația guvernelor a fost pusă în discuție – zădarnic – de opinia publică liberală din Germania,

⁹ Reich-ul propriu-zis nu posedă și nu controla decât Universitatea din Strassburg. Cele trei orașe-republici germane nu dețineau, la vremea aceea, nici universitate.

în 1837, când regele Hanovrei a concediat șapte profesori de la Universitatea din Göttingen, care protestau împotriva încălcării constituției de către rege. Guvernele n-au ținut seama de reacția publicului. Ele au continuat să elibereze din funcții profesori cu vederi politice sau de orientări religioase pe care nu le agreau. Însă, după câțva timp, au recurs la metode mai subtile și mai eficace de transformare a profesorilor în suporteri loiali ai politicilor oficiale, procedând la selectarea scrupuloasă a candidaților, înainte de numirea lor în funcții. Catedrele erau rezervate numai persoanelor de nădejde. Astfel, problema libertății academice a trecut pe planul al doilea. De bună voie, profesorii predau numai ceea ce autoriza guvernul.

Războiul din 1866 pusese capăt conflictului constituțional prusac. Partidul regelui – Partidul conservator al Junkerilor, în frunte cu Bismarck – a triumfat asupra Partidului progresist prusac, care se pronunțase pentru sistemul parlamentar, ca și asupra grupurilor democratice din Germania de Sud. În noua configurație politică, mai întâi în *Norddeutscher Bund* și, după 1871, în *Deutsches Reich*, nu era loc pentru doctrine „străine”, ca

manchesterismul sau ca liberalismul *laissez-faire*. Învingătorii de la Königgrätz și Sedan considerau că n-au ce învăța de la o „națiune de negustori” – britanicii – și nici de la francezii înfrânți.

La începutul războiului din 1870, unul dintre cei mai eminenti savanți germani, Emil du Bois-Reymond, jubila că Universitatea din Berlin era „garda de corp intelectuală a Casei de Hohenzollern”. Pentru științele naturale, faptul acesta nu avea o semnificație prea mare. Dar avea o semnificație cât se poate de clară și de precisă pentru științele acțiunii umane. Ocupanții catedrelor de istorie și de *Staatswissenschaften* (i.e., de științe politice, inclusiv toate cele referitoare la teoria economică și la finanțe) știau ce așteaptă suveranul lor de la ei. Și se grăbeau să furnizeze marfa solicitată.

Din 1882 și până în 1907, Friedrich Althoff a fost ministrul prusac al instrucției, însărcinat cu problemele universitare. El conducea universitățile prusace ca un dictator. Cum Prusia deținea cel mai mare număr de poziții profesoriale lucrative și, de aceea, cele mai prielnice condiții pentru savanții ambițioși, profesorii din alte sta-

te germane, ba chiar cei din Austria și din Elveția, aspirau să obțină și ei numiri în Prusia. Astfel, Althoff îi putea determina și pe ei, de regulă, să accepte principiile și opiniile sale. În toate chestiunile legate de științele sociale și de disciplinele istorice, Althoff se bizuia întru totul pe sfaturile prietenului său, Gustav von Schmoller. Când era vorba de alegerea oilor de capre, Schmoller avea un fler inegalabil.

În al doilea și al treilea pătrar al secolului al XIX-lea, unii profesori germani au adus contribuții valoroase la teoria economică. Este adevărat că cele mai remarcabile contribuții din această perioadă, acelea datorate lui Thünen și Gossen, nu fuseseră elaborate de profesori, ci de persoane care nu dețineau posturi în învățământ. Cu toate acestea, lucrările profesorilor Hermann, Mangoldt și Kniess aveau să fie reținute și ele de istoria gândirii economice. După 1866 însă, cei ce au avut acces la cariere academice nu mai nutreau decât dispreț pentru „abstracțiunile reci”. Ei publicau studii istorice, de preferință cu privire la condițiile de lucru din trecutul recent. Mulți dintre ei erau ferm convinși că sarcina de căpătâi a

economiștilor era să ajute „poporul” în lupta sa de eliberare împotriva „exploatatorilor” și că liderii dăruiți de Dumnezeu poporului erau dinastiile, în special cea de Hohenzollern.

3

DISPUTA METODELOR

În *Untersuchungen*, Menger respingea ideile epistemologice implicate în scrierile Școlii istorice. Schmoller a publicat o recenzie a acestei cărți, în termeni mai curând disprețuitori. Menger a replicat, în 1884, cu un pamflet, *Die Irrtümer des Historismus in der Deutschen Nationalökonomie*.¹⁰ Diversele publicații rezultate din această controversă sunt cunoscute sub numele de *Methodenstreit*, disputa metodelor.

Methodenstreit a contribuit prea puțin la clarificarea problemelor implicate. Menger se afla prea mult sub influența empirismului lui John Stuart Mill pentru a-și împinge propriul punct de vedere

¹⁰ [Erorile istorismului în economia politică germană – n.ed.]

până la consecințele sale logice depline. Schmoller și discipolii săi, hotărâți să apere o poziție intena-bilă, nici măcar n-au identificat obiectul contro-versei.

Termenul *Methodenstreit* este, desigur, echi-voc. Într-adevăr, problema nu era de a descoperi cea mai adecvată metodă de abordare a chestiu-nilor numite, în mod curent, probleme econo-mice. Miza disputei era, în esență, posibilitatea existenței unei științe, diferite de istorie, consa-crate cercetării aspectelor acțiunii umane.

Exista, înainte de orice, determinismul materi-alist radical, o filozofie aproape unanim acceptată în Germania, la vremea aceea, de fizicieni, chimiști și biologi, deși nu fusese niciodată deliberat și lim-pede formulată. În viziunea determinștilor, ide-ile umane, volițiunile și acțiunile sunt produse de evenimente fizice și chimice, pe care științele naturale le vor descrie într-o bună zi, în același mod în care descriu astăzi emergența unui com-pus chimic, pornind de la combinația mai multor ingrediente. Unicul drum care putea duce către performanța aceasta științifică finală, spuneau ei, este experimentarea în laboratoare fiziologice și biologice.

Schmoller și discipolii săi respingeau categoric această filozofie, nu pentru că ar fi fost conștienți de deficiențele ei, ci pentru că era incompatibilă cu dogmele religioase ale guvernului prusac. Alternativ, ei aproape că preferau o doctrină abia diferită de pozitivismul lui Comte (pe care, desigur, îl condamnau în public, datorită ateismului și originii sale franceze). De fapt, pozitivismul, interpretat adecvat, conduce în mod necesar la determinismul materialist. Dar, cei mai mulți adepți ai lui Comte nu erau expliți în privința aceasta. Discuțiile lor nu excludeau întotdeauna posibilitatea ca legile fizicii sociale (sociologia), a căror lămurire era după ei țelul ultim al științei, să poată fi descoperite prin ceea ce numeau ei o metodă mai „științifică” de abordare a materialului colectat cu metodele istorice tradiționale. Aceasta era poziția lui Schmoller față de științele economice. În mod repetat, el le reproșa economiștilor că s-ar fi grăbit să facă deducții premature, pornind de la un material insuficient din punct de vedere cantitativ. După el, pentru a substitui o știință economică mai realistă generalizărilor grăbite ale economiștilor britanici care gândeau „din fotoliu”,

erau necesare mai multe statistici, mai multă istorie și mai multă colectare de „materiale”. Pornind de la asemenea cercetări, spunea el, economiștii viitorului vor obține într-o zi noi rezultate, „prin inducție”.

Schmoller era atât de incoerent încât nu vedea incompatibilitatea dintre propria sa doctrină epistemologică și respingerea atacului pozitivist asupra istoriei. El nu realiza prăpastia care separa ideile sale de acelea ale filozofilor germani care au demolat ideile pozitivistice despre rostul și metodele istoriei – mai întâi Dilthey și apoi Windelband, Rickert și Max Weber. În același articol în care cenșura *Fundamentele* lui Menger, el recenza și prima carte importantă a lui Dilthey, *Einleitung in die Geisteswissenschaften*.¹¹ Dar el n-a înțeles faptul că miezul doctrinei lui Dilthey era anihilarea tezei fundamentale a propriei sale epistemologii, conform căreia anumite legi ale dezvoltării sociale ar putea fi distilate din experiențe istorice.

¹¹ [Introducere în științele umaniste – n.ed.]

4

ASPECTELE POLITICE ALE DISPUTEI
METODELOR

Filozofia britanică a liberului schimb triumfase în secolul al XIX-lea în țările Europei Occidentale și Centrale. Ea demolase ideologia șubredă a statului asistențial (*landesfürstlicher Wohlfahrtsstaat*) care ghida politicile principatelor germane în secolul al XVIII-lea. Chiar Prusia se îndreptase o vreme spre liberalism. Punctele culminante ale perioadei sale liber-schimbiste sunt marcate de tarifele vamale ale *Zollverein*-ului din 1865 și de codul comercial (*Gewerbeordnung*) din 1869, pentru teritoriile din *Norddeutscher Bund* (*Deutscher Reich*-ul de mai târziu). Însă foarte curând, guvernul lui Bismarck a început să-și inaugureze sistemul de măsuri intervenționiste, promovat sub denumirea de *Sozialpolitik*, din care nu lipseau reglementarea pieței forței de muncă, securitatea socială, atitudinile pro-sindicale, impozitarea progresivă, tarifele protecționiste, cartelele și dumpingul.¹²

¹² Cf. Mises, *Omnipotent Government* (Yale University

Cei ce încearcă să respingă criticile devastatoare avansate de teoria economică împotriva adecvării acestor scheme intervenționiste, sunt siliți să nege însăși existența unei științe economice – fără a mai pune la socoteală pretențiile ei epistemologice – și, totodată, existența praxeologiei. Așa au procedat întotdeauna campionii autoritarismului, ai omnipotenței guvernamentale și ai politicilor „asistențiale”. Ei aduc teoriilor economice reproșul că ar fi prea „abstracte” și recomandă „vizualizarea” (*anschaulich*), ca mod de abordare a problemelor respective. Subliniază insistent că, în domeniul acesta, chestiunile sunt prea complicate pentru a se lăsa descrise în formule și teoreme. Susțin că diversele națiuni și rase sunt atât de diferite unele de altele, încât acțiunile lor n-ar putea fi cuprinse într-o teorie uniformă; este nevoie de tot atâtea teorii economice câte națiuni și rase există. Alții adaugă chiar că în interiorul aceleiași națiuni sau rase acțiunea economică trebuie diferențiată, după epocile istorice. Aceste obiecțiuni și altele similare, frecvent incompatibile unele cu altele, sunt elaborate cu scopul de a discredita economia ca știință.

Press, 1944), pp. 149 ff.

De fapt, teoria economică a dispărut cu totul din universitățile Imperiului german. Mai exista un epigon singuratic al economiei clasice la Universitatea din Bonn, Heinrich Dietzl, însă el n-a înțeles niciodată cu adevărat teoria subiectivistă a valorii. La toate celelalte universități, profesorii n-aveau altă grijă decât să ridiculizeze teoria economică și pe economiști. Ar fi inutil să ne oprim la substitutele economice rămase moștenire de la Berlin, München sau de la alte universități ale Reich-ului. Nimănui nu-i mai pasă astăzi de ceea ce au avut de scris Gustav von Schmoller, Adolf Wagner, Lujo Brentano și numeroșii lor adepți, în voluminoasele lor cărți și reviste.

Semnificația politică a eforturilor Școlii istorice constă în faptul că a pregătit Germania pentru ideile a căror acceptare a asigurat, printre germani, popularitatea politicilor dezastruoase, care au dus la marile catastrofe. Imperialismul agresiv, curmat în două rânduri de războaie și înfrângeri, inflația nelimitată din zorii anilor 1920, *Zwangswirtschaft-ul*¹³ și ororile regimului nazist sunt realizările politicianilor deprinși să acționeze

¹³ [*Economia de comandă*, expresie definitorie pentru intervenționismul german – n.ed.]

așa cum fuseseră învățați de campionii Școlii istorice.

Schmoller, urmat de prietenii și discipolii săi, recomanda sistemul numit socialism de stat, i.e., un sistem socialist – al planificării – în care conducerea economică de la vârf se află în mâinile aristocratice ale Junkerilor. Acesta e tipul de socialism spre care ținteau Bismarck și succesorii săi. Opoziția timidă pe care au întâmpinat-o din partea unui mic grup de oameni de afaceri s-a dovedit neglijabilă, nu atât fiindcă acești oponenți nu erau prea numeroși, ci pentru că strădaniile lor erau lipsite de orice suport ideologic. În Germania nu mai existau gânditori liberali. Singura rezistență împotriva partidei socialiștilor de stat venea din partea partidului marxist al social-democraților. Ca și socialiștii din tabăra lui Schmoller – așa-numiții *Kathedersozialisten*, socialiști de catedră – marxiștii erau și ei adepți ai socialismului. Singura diferență între cele două grupuri ținea de alegerea persoanelor menite să dirijeze consiliul suprem de planificare: Junkerii, profesorii și burocrăția prusacă a Hohenzollernilor, sau ofițerii partidului social-democratic și sindicatele afiliate lor.

Așa se face că, în Germania, singurii adversari serioși ai școlii lui Schmoller erau marxiștii. În această controversă, cei din urmă au ocupat curând poziția dominantă. Motivul este că ei dispuneau cel puțin de un corp doctrinar, indiferent de erorile și contradicțiile sale interne, pe când învățăturile Școlii istorice erau mai mult o negare a oricărei teorii. În căutarea unui suport cât de cât teoretic, școala lui Schmoller a început să împrumute, pas cu pas, elemente din fondul spiritual marxist. În cele din urmă, însuși Schmoller a sfârșit prin a accepta, în mare, doctrina marxistă a conflictelor de clasă și a impregnării „ideologice” a gândirii, determinate de apartenența de clasă a gânditorului. Unul din prietenii și colegii săi de activitate profesorală, Wilhelm Lexis, a elaborat o teorie a dobânzii pe care Engels o considera o parafrază a teoriei marxiste a exploatării.¹⁴ Faptul că epitetul „burghez” (*bürgerlich*) a dobândit o conotație depreciativă în limba germană trebuie pus pe seama scrierilor campionilor așa-numitei *Sozialpolitik*.

¹⁴ Cf. analiza mai detaliată din Mises, *Kritik des Interventionismus*, (Jena, 1929), pp. 92 ff. [*Critica intervenționismului*, Liberalis, Iași, 2020 – n.ed.]

Înfrângerea zdrobitoare suferită în Primul Război Mondial a zdruncinat prestigiul prinților, aristocrațiilor și birocrațiilor germani. Adepții Școlii istorice și ai *Sozialpolitik* și-au transferat loialitatea către diverse grupuri fragmentare din care avea să emeargă, în cele din urmă, Partidul Național-Socialist German al Muncitorilor – nazismul.

Linia dreaptă care duce de la opera Școlii istorice la nazism nu poate fi ilustrată prin schițarea evoluției vreunui din fondatorii Școlii. Într-adevăr, protagoniștii așa-numitei dispute a metodelor încetaseră din viață înainte de înfrângerea din 1918 și de ascensiunea lui Hitler. Însă viața celui mai reprezentativ personaj din generația a doua a Școlii ilustrează toate fazele parcurse de învățământul economic universitar german, de la Bismarck până la Hitler.

Werner Sombart a fost cu siguranță cel mai înzestrat discipol al lui Schmoller. N-avea decât douăzeci și cinci de ani când maestrul său, în toiul disputei metodelor, i-a încredințat sarcina recenziilor și anihilării cărții lui Wieser, *Der natürliche Wert*.¹⁵ Credincios, discipolul a condamnat cartea,

¹⁵ [*Valoarea naturală* – n.ed.]

numind-o „în întregime nesănătoasă”.¹⁶ Douăzeci de ani mai târziu, Sombart se fălea că-și dedicase o bună parte din viață luptei pentru Marx.¹⁷ Când a izbucnit războiul, în 1914, Sombart a publicat o carte intitulată *Händler und Helden* (*Traficanți și eroi*).¹⁸ Într-un limbaj grosolan și respingător, el incrimina tot ce provenea din spațiul britanic sau anglo-saxon, dar mai ales întreaga filozofie și teorie economică britanică, ca pe o manifestare a mentalității meschine de negustor. După război, Sombart și-a revizuit cartea despre socialism. Înainte de război, ea fusese publicată în nouă ediții.¹⁹ După ce edițiile antebelice celebraseră marxismul, cea de a zecea îl ataca fanatic, în special datorită caracterului său „proletar” și lipsei sale de patriotism și de naționalism. Câțiva ani mai târziu, Sombart a încercat să reanime *Methodenstreit*, cu un volum plin de invective la adresa economiștilor,

¹⁶ Cf. Schmoller *Jahrbuch*, Vol. 13 (1889), pp.1488-1490.

¹⁷ Cf. Sombart, *Das Lebenswerk von Karl Marx* (Jena, 1909), p. 3.

¹⁸ Cf. Sombart, *Händler und Helden* (München, 1915).

¹⁹ Cf. Sombart, *Der Proletarische Sozialismus*, ed. a 10-a. (Jena, 1924), 2 vol.

a căror gândire era incapabil să o înțeleagă.²⁰ Apoi, când nașiștii au ajuns la putere, și-a încoronat cariera literară de patruzeci și cinci de ani printr-o carte consacrată socialismului german. Ideea fundamentală a lucrării era că Führerul primește ordine direct de la Dumnezeu, Führerul suprem al universului, și că *Führertum* (șefia) înseamnă revelație permanentă.²¹

Astfel, economia academică germană progresează de la glorificarea electorilor și regilor de Hohenzollern, datorată lui Schmoller, la canonizarea lui Adolf Hitler, săvârșită de Sombart.

²⁰Cf. Sombart, *Die drei Nationalökonomien* (München, 1930).

²¹Cf. Sombart, *Deutscher Sozialismus* (Charlottenburg, 1934), p. 213. (În ediția americană: *A New Social Philosophy*, ediție și traducere de K.F. Geiser, Princeton, 1937, p. 149.) Performanțele lui Sombart se bucurau de recunoaștere și în străinătate. Astfel, de pildă, în 1929, el a fost ales membru onorific al Asociației economice americane.

5 LIBERALISMUL ECONOMIȘTILOR AUSTRIECI

Platon visa la tiranul luminat care să-i încredințeze filozofului cel înțelept puterea de a implementa sistemul social perfect. Iluminismul nu și-a pus speranțele în apariția mai mult sau mai puțin accidentală a diriguitorilor bine intenționați și a înțelepților providențiali. Optimismul său privitor la viitorul omenirii se întemeia pe dubla credință în bunătatea omului și în raționalitatea sa. În trecut, o minoritate de ticăloși – regi escroci, preoți sacrilegi, aristocrați corupți – puteau provoca neajunsuri. Dar azi – spune doctrina iluministă – când omul a devenit conștient de forța rațiunii sale, o recădere în obscurantismul și erorile vremurilor trecute nu mai este cu putință. Fiecare nouă generație va adăuga noi contribuții la binele săvârșit de înaintașii săi. Așa că omenirea este în pragul unui avans continuu spre condiții tot mai satisfăcătoare. Natura omului este de a progresa constant. Ar fi zadarnic să deplângem presupusa

beatitudine pierdută a fabuloaselor vremuri de aur. Societatea ideală se află înaintea și nu în urma noastră.

Cei mai mulți politicieni liberali, progresiști și democrați din secolul al XIX-lea, care recomandau guvernul reprezentativ și sufragiul universal, erau animați de o încredere fermă în infailibilitatea rațiunii umane. În ochii lor, majoritățile nu puteau greși. Ideile provenite din rândul maselor și aprobate de electorat nu puteau fi decât benefice pentru întreaga obște.

Merită subliniat insistent faptul că argumentele în favoarea guvernului reprezentativ, avansate de micul grup al filozofilor liberali, erau destul de diferite și nu implicau nicio referire la presupusa infailibilitate a majorităților. Hume indicase faptul că posibilitatea guvernării se întemeiază întotdeauna pe opinia publică. Pe termen lung, opinia celor mulți are, de fiecare dată, câștig de cauză. Un guvern care nu se bucură de sprijinul opiniei majoritare trebuie, mai devreme sau mai târziu, să-și piardă puterea; dacă nu abdică, atunci va fi răsturnat violent de mulțime. În ultimă instanță, popoarele au puterea de a-i așeza la cârmă pe

cei ce sunt pregătiți să guverneze după principiile pe care majoritatea le consideră adecvate. Pe termen lung nu există nimic de felul unei guvernări impopulare, capabilă să mențină un sistem pe care mulțimea îl condamnă, socotindu-l nedrept. Rațiunea guvernului reprezentativ nu stă în infailibilitatea sau puterile supraomenești ale majorității. Ea stă în intenția de a provoca, prin metode pașnice, ajustările în ultimă instanță inevitabile ale sistemului politic, și de a promova persoanele care vor manevra cârma acestui mecanism, în conformitate cu ideologia majorității. Ororile revoluției și ale războiului civil pot fi evitate, dacă un guvern impopular poate fi îndepărtat fără șocuri, la următoarele alegeri.

Adevărații liberali erau ferm convinși că economia de piață, singurul sistem care permite îmbunătățirea continuă a situației materiale a omenirii, nu poate funcționa decât într-o atmosferă de pace netulburată. Ei erau adepți ai guvernării de către reprezentanții aleși ai poporului, fiindcă erau convinși că acesta este singurul sistem capabil să asigure o pace durabilă, atât internă cât și externă.

Ceea ce îi distanța pe acești liberali autentici de idolatrizarea oarbă a majorității, caracteristică radicalilor auto-proclamați, era că ei își fondau optimismul privitor la viitorul omenirii, nu pe credința mistică în infailibilitatea majorităților, ci pe convingerea că forța argumentelor logice neviolate este irezistibilă. Ei erau pe deplin conștienți de faptul că imensa majoritate a oamenilor de rând era, deopotrivă, prea obtuză și prea indolentă pentru a urmări și absorbi secvențe deductive prelungite. Dar ei sperau că masele, tocmai datorită obtuzității și indolenței lor, nu vor întârzia să se alinieze la ideile cu care le hrănesc intelectualii. Buzuindu-se pe judecățile sănătoase ale minorității cultivate și pe capacitatea acesteia de a convinge majoritatea, marii lideri ai mișcării libere din secolul al XIX-lea anticipau o ameliorare constantă a situației omenirii.

În această privință, între Carl Menger și adepții timpurii ai ideilor sale, Wieser și Böhm-Bawerk, domnea un acord deplin. Printre manuscrisele nepublicate ale lui Menger, profesorul Hayek a descoperit o notă în care se putea citi: „Cel mai bun mijloc pentru a da în vileag absurditatea unui

raționament este de a-l lăsa să-și urmeze cursul până la consecințele sale ultime”. Tuturor celor trei le plăcea să trimită la argumentația din cartea I a *Eticii* lui Spinoza, care se încheie cu faimosul dictum: „*Sane sicut lux se ipsam et tenebras manifestat, sic veritas norma sui et falsi*”.²² Ei priveau liniștiți la propaganda fanatică a Școlii istorice și a marxismului, fiind pe deplin convinși că dogmele intenabile ale acestor facțiuni vor fi, în cele din urmă, respinse de toate persoanele rezonabile, tocmai datorită absurdității lor, și că masele se vor alinia în mod necesar la poziția intelectualilor.²³

Meritul acestui mod de a pune problema constă în evitarea practicii răspândite care opune raționamentelor logice o așa-zisă psihologie. Este adevărat că erorile de raționament sunt adesea determinate de o predispoziție a individului de a prefera concluzia eronată celei corecte. Există chiar o mulțime de oameni ale căror preferințe

²² [Precum lumina se definește atât pe sine, cât și în tineric, adevărul este atât măsura sa, cât și a falsului – n.ed.]

²³ Este necesar să adăugăm că Menger, Böhm-Bawrek și Wieser erau cât se poate de pesimiști cu privire la viitorul politic al Imperiului austriac. Dar, nu ne putem ocupa aici de această problemă.

ii împiedică, pur și simplu, să acceadă la un mod de gândire riguros. Dar, între constatarea acestui fapt și doctrinele care erau predate cu o generație în urmă, sub eticheta de „sociologie a științei”, este cale lungă. Gândirea și raționamentul uman, știința umană și tehnologia sunt produse ale unui proces social în măsura în care gânditorul individual se confruntă atât cu realizările, cât și cu erorile predecesorilor săi și, admițându-le sau respingându-le, este practic angrenat într-o discuție cu ei. Este cu puțință ca istoria ideilor să facă inteligibile atât erorile cât și reușitele cuiva, analizând condițiile în care a trăit și a lucrat. Numai în acest sens este permisibil să vorbim despre ceea ce se numește spiritul unei epoci, al unei națiuni sau al unui mediu social. Însă raționamentul devine circular îndată ce se încearcă explicarea emergenței unei idei, și cu atât mai mult justificarea ei, prin referire la mediul autorului. Ideile se nasc întotdeauna în mintea unui individ, iar istoria nu ne poate spune despre ele nimic în afară de faptul că au fost generate la un moment dat, de un anumit individ. Singura scuză pentru gândirea eronată a cuiva este declarația referitoare la un general

înfrânt, făcută cândva de guvernul austriac: nimeni nu este vinovat pentru că nu este un geniu. Psihologia ne poate explica de ce un om a gândit incorect. Dar asemenea explicații nu pot converti eroarea în adevăr.

Economiștii austrieci respingeau în mod necondiționat relativismul logic implicat în învățăturile Școlii istorice prusace. Împotriva declarațiilor lui Schmoller și ale adeptilor săi, ei susțineau că există un corp de teoreme economice valide pentru orice acțiune umană, indiferent de timp și loc, de caracteristicile naționale și rasiale ale actorilor și de ideologiile lor religioase, filozofice și etice.

Valoarea contribuțiilor aduse de acești trei economiști austrieci, prin susținerea cauzei teoriei economice împotriva criticilor zadarnice ale istoricismului, nu poate fi supraestimată. Din convingerile lor epistemologice ei nu inferau niciun fel de optimism referitor la evoluția viitoare a omenirii. Orice s-ar spune în favoarea gândirii logice corecte nu demonstrează că generațiile viitoare își vor depăși înaintașii pe terenul efortului și realizărilor intelectuale. Istoria ne arată că, în

mod repetat, perioade de excepțională înflorire au fost urmate de perioade de regres și decădere. Nu putem ști dacă următoarea generație va produce oameni capabili să continue în direcțiile indicate de geniile care au asigurat gloria secolelor trecute. Nu cunoaștem nimic referitor la condițiile biologice care-i permit omului să facă un pas înainte pe drumul progresului intelectual. Nu putem elimina ipoteza că ascensiunea intelectuală a omului ar putea fi, în viitor, limitată. Și, cu siguranță, nu știm dacă în această ascensiune nu există cumva un punct dincolo de care liderii intelectuali nu vor mai reuși să convingă masele, determinându-le să-i urmeze.

Pornind de la aceste premise, concluzia economiștilor austrieci a fost că, deși datorită minților cele mai înzestrate este să-și exerseze până la capăt facultățile de care dispun, nu lor le revine sarcina de a face propagandă propriilor idei și, cu atât mai puțin, de a întrebuița metode îndoielnice pentru a le prezenta pe înțelesul tuturor. Ei nu erau preocupați de tirajul scrierilor lor. Menger n-a autorizat o a doua ediție a faimoaselor sale *Grundsätze*, deși volumul era de multă

vreme epuizat, exemplarele utilizate se vindeau la prețuri ridicate, și editorul i-a solicitat în mod repetat consimțământul.

Principala și singura grijă a economiștilor austrieci era să contribuie la avansul teoriei economice. Ei n-au încercat niciodată să convertească pe cineva prin alte mijloace decât puterea de convingere a cărților și articolelor pe care le scriau. Ei rămâneau indiferenți la faptul că universitățile din țările germanofone, inclusiv numeroase universități austriece, manifestau ostilitate față de teoriile economice ca atare, și cu atât mai mult față de noile doctrine subiectiviste.

III
LOCUL ȘCOLII AUSTRIECE
ÎN EVOLUȚIA ȘTIINȚEI
ECONOMICE

„ȘCOALA AUSTRIACĂ” ȘI AUSTRIA

Când profesorii germani au gratificat teoriile lui Menger și ale primilor doi adepți și continuatori ai săi cu epitetul de „austriece”, ei intenționau să dea termenului un sens peiorativ. După bătălia de la Königgrätz, calificativul de „austriac” era întotdeauna perceput în aceste culori la Berlin, acel „headquarters of *Geist*”, cum l-a numit, ironic, Herbert Spencer.²⁴ Dar presupusa batjocură a avut un efect de bumerang. Apelativul de „Școală austriacă” s-a transformat, foarte curând, într-un renume internațional.

Desigur, obiceiul de a aplica etichete naționale curențelor de gândire este, inevitabil, generator de confuzii. Numai foarte puțini austrieci – ca,

²⁴ Cf. Herbert Spencer, *The Study of Sociology*, 9th edition (London, 1880), p. 217 [sediul central al Spiritului – n.ed.].

de altfel, și non-austrieci – știau câte ceva despre teoria economică, și încă mai puțini meritau să fie numiți economiști, oricât de generoasă ar fi întrebuintărea acestui calificativ. În plus, printre economiștii austrieci există unii care nu s-au alăturat curentului denumit „Școala austriacă”; dintre aceștia cei mai cunoscuți sunt matematicienii Rudolf Auspitz și Richard Lieben și, mai târziu, Alfred Amonn și Joseph Schumpeter. Pe de altă parte, numărul economiștilor străini care se consacrau dezvoltării ideilor inaugurate de „austrieci” creștea necontenit. La început, se întâmpla uneori ca strădaniile acestor economiști non-austrieci, britanici, americani sau de alte naționalități, să întâmpine opoziție în propriile lor țări, făcându-i pe autorii lor să fie numiți de către critici, în mod ironic, „austrieci”. Însă, după un număr de ani, toate ideile esențiale ale Școlii austriece au sfârșit prin a fi acceptate, în linii mari, ca parte integrantă a teoriei economice. În preajma dispariției lui Menger (1921), nu se mai distingea între Școala austriacă și alte teorii economice. Apelativul de „Școală austriacă” devenise numele unui capitol important din istoria gândirii economice; el înce-

tase de a mai fi numele unei anumite secte, care susținea doctrine diferite de cele îmbrățișate de ceilalți economiști.

Exista, desigur, o excepție. Interpretarea cauzelor și a cursului ciclului economic, elaborată de subsemnatul, mai întâi în *The Theory of Money and Credit* și apoi în tratatul *Acțiunea umană*,²⁵ sub numele de Teoria monetară a ciclului economic, sau Teoria creditului circulant, a fost numită de unii autori Teoria austriacă a ciclului economic. Asemenea tuturor etichetelor naționale, și aceasta este nesatisfăcătoare. Teoria creditului circulant este o continuare, o dezvoltare și o generalizare a ideilor inițiate de Școala monetară britanică și elaborate ulterior de alți economiști, printre care suedezul Knut Wicksell.

Fiindcă întrebuintarea etichetei naționale a devenit inevitabilă când ne referim la „Școala austriacă”, putem adăuga câteva cuvinte și despre grupurile lingvistice din care făceau parte economiștii austrieci. Menger, Böhm-Bawerk și Wieser erau austrieci germani. Limba lor era germana și ei își redactau cărțile în germană. Același

²⁵ Apărută în limba română la Editura Institutului Ludwig von Mises România, București, 2018.

lucru se poate spune și despre studenții lor cei mai de seamă: Johann von Komorzynski, Hans Mayer, Robert Meyer, Richard Schüller, Richard von Strigl și Robert Zuckerkandl. În acest sens, realizările „Școlii austriece” pot fi socotite o realizare a filozofiei și științei germane. Dar, printre studenții lui Menger, Böhm-Bawerk și Wieser se numărau și austrieci non-germani. Doi dintre ei s-au distins prin contribuții eminente, cehii Franz Cuhel și Karel Englis.

2

SEMNIIFICAȚIA ISTORICĂ A DISPUTEI METODELOR

Particularitatea condițiilor politice și ideologice ale statului german din ultimul pătrar al secolului al XIX-lea a generat conflictul dintre două școli de gândire, din care s-a născut *Methodenstreit* și apelativul de „Școală austriacă”. Dar antagonismul care se manifesta în această dezbatere nu se limitează la o anumită perioadă sau țară. El este peren. Dată fiind natura umană este inevitabil, în orice

societate în care diviziunea muncii și corolarul ei, schimbul comercial, ating o mare intensitate, ca subzistența fiecăruia să depindă de conduita altor persoane. Într-o asemenea societate, fiecare om este deservit de semenii săi și, în schimb, îi deservește pe aceștia. Furnizarea serviciilor se face voluntar: pentru a determina un semen să facă ceva pentru mine, eu trebuie să-i ofer în schimb ceva ce el preferă mai mult decât abținerea de la acțiunea pe care o doresc. Întregul sistem este clădit pe caracterul acesta voluntar al serviciilor schimbate. Condiții naturale inexorabile împiedică omul să-și permită bucuria unei existențe fără griji. Dar integrarea sa în comunitatea economiei de piață se face spontan, ca rezultat al înțelegerii faptului că nu există cale mai bună, sau chiar niciun fel de cale alternativă de supraviețuire pentru el.

Însă semnificația și consecințele acestei spontaneități nu sunt înțelese decât de economiști. Toți cei nefamiliarizați cu teoria economică, i.e., imensa majoritate, nu văd niciun motiv pentru a se abține de la a-i forța pe alții prin mijloace coercitive să facă ceea ce ei nu sunt dispuși să facă de

bună voie. Că aparatul de coerciție fizică la care se recurge pentru asemenea scopuri este cel al puterii polițienești a guvernului sau forța unui „pichet” ilegal, a cărui violență e tolerată de guvern, n-are nicio importanță. Ceea ce contează este substituirea acțiunii voluntare prin coerciție.

Grație unei anumite constelații de condiții politice, care se poate numi accidentală, respingerea filosofiei cooperării pașnice a fost, în epoca modernă, dezvoltată pentru întâia oară până la proporțiile unei doctrine atotcuprinzătoare de suptul statului prusac. Victoriile repurtate de Bismarck în trei războaie îi intoxicaseră pe savanții germani, cei mai mulți funcționari guvernamentali. Unii comentatori au considerat semnificativ faptul că adoptarea ideilor școlii lui Schmoller s-a produs cel mai lent în țările ale căror armate fuseseră înfrânte în 1866 și în 1870. Este, desigur, absurd să căutăm legături între afirmarea Teoriei economice austriece și înfrângerile, eșecurile și frustrările regimului habsburgic. Dar faptul că universitățile de stat franceze s-au ferit din calea istoricismului și a politicilor sociale (*Sozialpolitik*) mai mult decât instituțiile similare din alte locuri

se explică, cu siguranță, cel puțin în parte, prin eticheta prusacă atașată acestor doctrine. Dar întârzierea aceasta n-a avut consecințe practice semnificative. Asemenea tuturor celorlalte țări, Franța a devenit o fortăreață a intervenționismului și a proscris teoria economică.

Maturizarea filozofică a ideilor care glorificau interferența guvernului, i.e., acțiunea polițiștilor înarmați, a fost asigurată de Nietzsche și de Georges Sorel. Ei au consacrat majoritatea sloganurilor care aveau să ghideze măcelurile bolșevismului, fascismului și nazismului. Intelectualii care exaltă deliciile crimei, scriitorii care susțin cenzura, filozofii care judecă meritele gânditorilor și ale autorilor nu în funcție de valoarea contribuțiilor acestora, ci de performanțele lor pe câmpurile de bătălie,²⁶ aceștia sunt liderii spirituali ai epocii noastre de vrajbă perpetuă. Ce spectacol ofereau acei autori și profesori americani care atribuiau originea independenței poli-

²⁶ Cf. pasajele citate de Julien Benda, *La trahison des clercs* (Paris, 1927), nota O, pp. 292-295. [Vezi și versiunea românească datorată Gabrielei Creția, *Trădarea cărturarilor*, București, Humanitas, 1993, pp. 207-210 – n.tr.]

tice și a constituției proprii lor națiuni unei lucrături viclene a „intereselor”, și aruncau priviri languroase paradisului sovietic din Rusia!

Măreția secolului al XIX-lea a constat în faptul că, într-o anumită măsură, ideile economiștilor clasici au devenit filozofia dominantă a statului și a societății. Ele au transformat societatea tradițională fondată pe status în națiuni de cetățeni liberi, absolutismul regal în guvern reprezentativ și, mai presus de toate, sărăcia maselor din vechiul regim în bunăstarea celor mulți datorată capitalismului de tip *laissez-faire*. Astăzi, reacțiunea etatismului și a socialismului subminează fundamentele civilizației occidentale și ale bunăstării. Poate că cei care susțin că este prea târziu pentru a mai putea împiedica triumful final al barbariei și distrugerii au dreptate. Oricum ar fi, un lucru e sigur. Societatea, i.e., cooperarea pașnică a oamenilor conform principiului de diviziune a muncii, nu poate exista și funcționa decât dacă adoptă politicile pe care analiza economică le declară adecvate pentru a atinge țelurile urmărite. Cea mai gravă iluzie a epocii în care trăim este credința superstițioasă în panacee care

- după cum au demonstrat categoric economiștii
- sunt contrare scopurilor alese.

Guvernele, partidele politice, grupurile de presiune și birocrații din ierarhia educațională gândesc că pot evita consecințele inevitabile ale măsurilor inadecvate, boicotându-i și reducându-i la tăcere pe economiștii independenți. Dar adevărul subzistă și lucrează, chiar dacă nu mai există niciunul care să-l articuleze.

ORIGINILE FILOSOFICE ALE ȘCOLII AUSTRIECE DE ECONOMIE

de

DAVID GORDON

Scoala* austriacă de economie a apărut ca reacție împotriva Școlii istorice germane; iar Carl Menger și-a format perspectivele metodologice pentru a combate ideile acestui grup rival. Astfel, doresc mai întâi să discut despre doctrinele filosofice ale Școlii istorice, dat fiind că acest fapt ne va ajuta să înțelegem mai în profunzime poziția austriacă opusă.

* Această monografie a fost publicată în 1993 pe baza transcrierii unei conferințe susținute de autor în cadrul programului estival Mises University de la Stanford. Stilul informal al unei prezentări orale a fost păstrat. Textul a fost editat, extins și i s-au adăugat câteva note de subsol, un eseu și surse bibliografice.

Voi analiza apoi câteva dintre influențele filosofice asupra fondatorilor Școlii austriece, mai ales cele ale lui Franz Brentano și ale adeptilor lui. Brentano a fost cel mai influent filosof austriac de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Acesta credea în revenirea la ideile lui Aristotel, urmând tocmai de aceea să evidențiez originile aristotelice ale Școlii austriece.

Eugen Böhm-Bawerk, al doilea personaj de seamă al Școlii austriece după Menger, a fost supus influenței unei școli filosofice ușor diferite, cea a nominaliștilor. Voi analiza pe scurt accentul pus de el pe claritatea conceptuală.

Ludwig von Mises, cel mai mare economist austriac al secolului al XX-lea, a fost el însuși ținta unor atacuri filosofice. Mișcarea pozitivistă logică a criticat perspectiva sa deductivă sau praxeologică. Filosofii Cercului de la Viena credeau că știința este empirică. Deducția nu ne poate oferi cunoștințe noi despre lume, fără utilizarea premiselor non-deductive. Urmează să examinăm importanța criticii pozitviste.

Înainte de a începe discuția despre austrieci, consider că este esențial să observăm că în istoria

intelectuală este de obicei dificil să ne dăm seama cine anume a influențat un anumit autor. Se pot face paralele între diferite doctrine, însă în afara cazurilor speciale, rămânem de obicei doar la o ipoteză. Dacă un autor transmite în mod direct că a fost influențat de cineva, atunci nu trebuie să mai lansăm presupuneri; din păcate însă, gânditorii care ne interesează rareori și-au specificat sursele intelectuale. Rândurile de mai jos aspiră cel mult la plauzibilitate. Nicio interpretare istorică nu este adevărată apodictic.

Printre alții, din Școala istorică germană făceau parte și Adolf Wagner, Karl Knies și Gustav Schmoller. Cu toate că cei mai mulți sunt de părere că activitatea grupului este limitată temporal la secolul al nouăsprezecelea, aceasta a durat considerabil mai mult. Werner Sombart, cel mai notabil membru al mai tinerei Școli istorice, a murit în 1939. Întâmplător, Sombart l-a cunoscut pe Mises și a fost profesorul lui Ludwig Lachmann. Un alt economist, Othmar Spann, oarecum favorabil Școlii istorice, a trăit până în 1951. Pentru scurt timp, Spann a fost profesorul lui Friedrich Hayek, însă acesta din urmă a fost dat afară din seminarul lui Spann.

Perspectiva Școlii istorice asupra economiei era diferită nu numai față de Școala austriacă, dar și față de școala clasică a economiei. Cei din Școala istorică respingeau legile științei economice, ba chiar și principiile de bază precum legea cererii și ofertei. Aceștia considerau economia o disciplină istorică și practică.

Într-o manieră ce aduce cu cea a lui Aristotel, care descria economia ca fiind studiul administrării gospodăriei, membrii Școlii istorice credeau că economia este știința administrării statului. Din această privință, ei au dus mai departe tradiția mercantiliștilor germani din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, așa-numiții Cameraliști. Aceștia erau mai puțin interesați de teoria economică, decât de impunerea puterii statale, mai ales a statului prusac sau, după 1871, a Imperiului German, din care Prusia era parte integrantă.

Astfel de perspective nu par a fi bazate pe idei filosofice. Cu toate acestea, eu consider că cele mai importante curente filosofice au contribuit la formarea doctrinelor caracteristice Școlii istorice. De notat că membrii școlii au fost influențați într-o oarecare măsură de cel mai important filosof

german al secolului al XIX-lea, G.W.F. Hegel.

Hegel avea cunoștințe economice destul de profunde. El a lecturat cu mare atenție scrierile economiștilor britanici, inclusiv pe cele ale lui Adam Smith; Sir James Steuart era unul dintre favoriții săi. Hegel nu era împotriva ideii de piață – ba chiar din contră, credea că proprietatea și dreptul de a face comerț liber sunt elemente constituente foarte importante pentru o societate.¹

Hegel era de părere că autonomia este esențială pentru fiecare individ al societății; din acest punct de vedere, nu exista niciun dezacord între el și Immanuel Kant. Pentru a deveni propriul stăpân, un individ trebuie să dispună de proprietate, prin dezvoltarea acesteia formându-și personalitatea. Schimbul oferă oamenilor exact oportunitățile de care au nevoie.²

Totuși, Hegel nu poate fi considerat un susținător al pieței libere, nici în sensul plener

¹ Richard Dien Winfield, *The Just Economy* (New York: Routledge, 1988) discută și pledează în apărarea doctrinelor economice ale lui Hegel.

² Jeremy Waldron, *The Right to Private Property* (Oxford: Oxford University Press, 1988) analizează în detaliu argumentul lui Hegel în sprijinul proprietății private.

al austriecilor, nici în versiunea mai atenuată a majorității economiștilor americani. Libertatea de a face comerț este o realitate a societății civile, însă societatea civilă se află sub control statal.

Când și-a elaborat concepția asupra ordinii sociale potrivite, Hegel a făcut apel la una dintre cele mai importante doctrine filosofice. Aceasta i-a influențat pe principalii continuatori ai lui Kant – Johann Fichte și Friedrich Schelling, cât și pe Hegel. Este cunoscută cel mai adesea ca doctrina relațiilor interne.

Conform acestui principiu, tot ceea ce există este legat strâns într-un tot unitar. Mai exact, dacă două substanțe au o relație, niciuna nu ar rămâne la fel dacă relația dintre ele s-ar modifica. O relație poate genera o proprietate relațională care este parte a esenței elementului relaționat.³

Cred că un exemplu ar clarifica acest principiu. Să presupunem că nu îl cunosc pe președintele Bill Clinton. Dacă l-aș întâlni, eu aș rămâne în continuare aceeași persoană. Faptul că nu îl cunosc pe Clinton nu face parte din esența mea. Acest fapt pare de bun simț.

³ Brand Blanshard, *Reason and Analysis* (La Salle, Ill.: Open Court, 1973), p. 475.

Susținătorul relațiilor interne nu este însă de acord. Acesta crede că toate proprietățile unei entități sunt esențiale pentru respectiva entitate. Întâlnirea mea cu președintele Clinton acționează asupra fiecăreia din proprietățile mele. O persoană care s-a întâlnit cu președintele este diferită față de cea care nu a făcut acest lucru, oricât de asemănătoare ar fi aceste două persoane în alte privințe.

Pe deasupra, relațiile fiecărei substanțe cuprind întregul univers. Totul este legat de tot.

Doctrina relațiilor interne produce consecințe semnificative pentru știință. Cum toate lucrurile sunt interconectate, cunoașterea completă a unui lucru se poate face doar prin cunoașterea a tot. Metodologia proprie științei economice este aplicată prin utilizarea teoriilor sau modelelor. Acestea analizează un anumit grup de factori independent de restul lumii.

Această metodologie nu ar fi considerată legitimă de adepții relațiilor interne. Analizarea anumitor factori separați de orice altceva contribuie la formarea unei perspective înșelătoare. În schimb, economistul ar trebui să încerce să formuleze o

perspectivă care cuprinde tot ce are legătură cu economia.

Astfel, economia nu ar trebui să fie pur și simplu tratată independent de celelalte discipline sociale. Ar trebui studiată alături de istorie, știință politică, etică etc. Toate sistemele economice există ca entități concrete care fac parte dintr-o anumită societate. De aceea, legile economice universale nu există, pentru că asta ar însemna ca economia să fie studiată separat de restul societății. Pot exista cel mult legi economice care se limitează doar la anumite tipuri de societate.

Ideea că economia este strâns legată de alte instituții sociale reprezintă o aplicare a unei categorii a logicii hegeliene: unitatea organică.⁴ La un animal, părțile corpului funcționează una în relație cu cealaltă, fiind subordonate întregului organism. Exact așa funcționează și economia, conform Școlii istorice.

Hegel nu credea nici pe departe că unitatea organică este cea mai înaltă categorie. Însă aceasta

⁴ Pentru o pledoarie a unui hegelian contemporan în sprijinul unității organice, vezi Errol Harris, *The Foundations of Metaphysics in Science* (New York: Humanities Press, 1965), pp. 279–84.

reprezenta maximul care poate fi atins în știință. Cu toate că am concentrat discuția despre unitatea organică în jurul economiei, Hegel aplica această noțiune peste tot. În volumul său puțin studiat, *Filosofia naturii*, volumul II al *Enciclopediei*, acesta îl critică pe Sir Isaac Newton. Kant vedea în fizica lui Newton idealul cunoașterii; însă pentru Hegel, teoriile lui Newton prezintă un defect fundamental. Newton distingea cât se poate de clar fizica de alte domenii ale cunoașterii: sistemul său era bazat doar pe o serie de prezumții date. În schimb, Hegel îl admira pe Johannes Kepler, care a încercat să facă o legătură între legile astronomiei și doctrinele numerice mistice.

Hegel a încercat să aplice în practică ceea ce propovăduia în teorie. În teza sa de doctorat, acesta a încercat să arate că numărul planetelor din sistemul solar este neapărat șapte. Numărul acesta nu este întâmplător: o astfel de idee ar contrazice doctrina relațiilor interne. La scurt timp după publicarea tezei, a fost descoperită o nouă planetă, fapt care a încurcat treburile destul de mult. Cu toate acestea, Hegel nu și-a schimbat niciodată opinia că toate relațiile sunt necesare.

Mai există încă o parte din filosofia lui Hegel care nu favorizează dezvoltarea științei economice. În zilele noastre, economia și alte științe prezintă legi aplicabile atât în viitor, cât și în trecut. De exemplu, legea cererii spune că o creștere în cantitatea cerută a unui bun va produce o creștere în prețul acelui bun, toate celelalte lucruri fiind neschimbate. Legea se aplică nu doar creșterilor din trecut ale cererii, ci și creșterilor viitoare.

Hegel se îndoia că viitorul este predictibil, cel puțin privitor la aspectele cele mai importante. Filosoful poate doar să treacă în revistă trecutul: el nu poate dezvălui evoluția viitoare a spiritului absolut. După cum spune în prefața la *Principiile filosofiei dreptului*, „bufnița Minervei își începe zborul doar odată cu amurgul”.

S-ar putea obiecta că Hegel însuși a încercat să formuleze legi ale evoluției istorice, în special în *Prelegeri de filosofie a istoriei*. Karl Popper îl categorisește drept „istorist” tocmai din această cauză.⁵ Însă această perspectivă asupra istoriei se află pe aceeași lungime de undă cu scepticismul

⁵ Karl Popper, *The Open Society and Its Enemies*, vol. II (New York: Harper, 1967), pp. 27–80. [*Societatea deschisă și dușmanii ei*, Humanitas, București, 2017]

atribuit pe bună dreptate lui Hegel asupra viitorului.

Principiul hegelian care consideră că istoria este o dezvoltare a libertății constituie o caracterizare a trecutului. El nu a încercat să prevadă evoluțiile din viitor. Putem spune fără niciun dubiu că viitorul, indiferent de cum va fi, se va afla sub oblăduirea Spiritului Universal. La fel de ade-vărat este și că ultimul stadiu al dialecticii este reprezentat de Ideea Absolută, ajunsă la o deplină conștiință de sine. Însă toate aceste lucruri nu permit prezicerea anumitor tendințe sau evenimente.

Aici, paralela cu Școala istorică este evidentă. Sombart și alți membri ai Școlii istorice au încercat de asemenea să determine care sunt stadiile evoluției istorice. Această încercare a lor concordează în mare măsură cu respingerea existenței legilor universale.

Încercarea pe care o facem aici de a reprezenta sistemul lui Hegel trebuie supusă unei obiecții serioase. Faptul că Hegel adopta anumite poziții filosofice, i.e., relațiile interne și inabilitatea de a prezice viitorul, principii nefavorabile științei

economice, nu înseamnă că acesta credea că toate științele se bazează pe aceste prezumții. Acestea sunt teorii filosofice, nu științifice.

Fără doar și poate, filosofia lui Hegel nu este incompatibilă din punct de vedere logic cu știința economică. Dar, în măsura în care filosofia sa a ajuns să fie acceptată în general, presuposițiile sale fundamentale erau de natură să inhibe dezvoltarea științei economice. Dovezile pentru această afirmație constau în doctrinele distincte ale Școlii istorice și paralelele lor istorice. Criticile aduse „metodei izolării” de către Sombart și alții sunt sugestive pentru doctrina relațiilor interne.

Trebuie să aducem în discuție și o interpretare posibil înșelătoare. Nu susțin că membrii Școlii istorice se considerau hegelieni. După moartea lui Hegel în 1831, filosofia sa a intrat într-un con de umbră. Cu toate acestea, prezumțiile fundamentale ale acesteia au avut mare influență în lumea intelectuală germană.

Paralelele dintre Hegel și Școala istorică se extind dincolo de domeniul filosofic. Anumite doctrine economice ale Școlii oglindesc ideile lui Hegel. Una din criticile comune ale Școlii aduse

capitalismului se referea la neglijarea agriculturii. Deoarece se pune accent prea mare pe eficiența economică, metodele tradiționale de a face agricultură riscau să fie abandonate. De aceea, exista riscul ca agricultura să cunoască un declin absolut, atât timp cât presiunea pieței îi făcea pe fermieri și muncitori să intre în industrie.

Creșterea eficienței nu era unul din subiectele de interes ale Școlii istorice. În schimb, agricultura era pentru aceasta coloana vertebrală a societății și trebuia conservată. Observăm aceeași poziție și în *Principiile filosofiei dreptului* a lui Hegel. Agricultura este un „corp” social care trebuie protejat: aceasta se bucură de reprezentare juridică în sistemul legislativ.

Mai cuprinzător spus, Hegel considera statul drept conducător al economiei. „Societatea civilă”, deși nefiind parte a statului, se afla sub autoritatea acestuia. A permite libertate totală presupuselor legi ale economiei clasice însemna subordonarea unei entități superioare, a statului, de către una inferioară, anume economia. În schimb, economia trebuia manipulată în așa fel încât să mărească puterea statală.

Consider că nu întâmplător Școala istori-

că susținea exact aceleași idei. În *Omnipotent Government*, Mises a descris detaliat felul în care economiștii germani de dinainte de Primul Război Mondial susțineau ideea întrebuintării economiei ca mijloc pentru mărirea puterii statale. Comerțul nu trebuia să fie liber, ci controlat de stat pentru propriile sale interese.⁶

Poziția Școlii austriece era diametral opusă aceleia a Școlii istorice germane.⁷ Având în vedere această divergență semnificativă dintre cele două școli economice, ne putem aștepta la diferențe substanțiale și în ceea ce privește fundamentele filosofice. Și chiar așa este. Filosoful care a avut cea mai mare influență asupra lui Carl Menger a fost Franz Brentano. Acesta respingea în mod vehement doctrina relațiilor interne, cât și celelalte principii ale sistemului hegelian.

⁶ Ludwig von Mises, *Omnipotent Government* (New Haven: Yale University Press, 1944).

⁷ Direcția luată de discuția de mai sus asupra Școlii istorice germane a fost influențată de Ludwig von Mises, *O perspectivă istorică asupra Școlii austriece de economie* (în prezentul volum). Nu am vorbit și despre diferențele dintre prima Școală istorică și cea de mai târziu. Aprecierile mele sunt valabile în principal pentru cea din urmă.

Brentano, profesor de filosofie la Universitatea din Viena în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a fost coleg și prieten al lui Menger. Cea mai mare parte a vieții de adult, Brentano a fost preot romano-catolic; însă după o dispută teologică, acesta a abandonat Biserica și a fost forțat să renunțe la profesorat.

Pregătirea lui scolastică a contribuit la interesul său puternic pentru Aristotel. Îi disprețuia pe Kant și Hegel, considerându-i figuri retrograde. Mai important de spus pentru discuția noastră, acesta respingea și doctrina relațiilor interne.

Brentano nu credea că totul este atât de legat de tot încât nimic nu poate fi studiat separat. Ba mai degrabă contrariul, anume că mintea unui om este cât se poate de distinctă în relație cu lumea exterioară. Pe deasupra, Brentano și-a extins perspectiva analitică și minuțioasă asupra minții în sine. Acesta făcea diferența între actele conștiente și obiectul lor.

Studiul minții realizat de Brentano, *Psihologia din punct de vedere empiric*, a rămas probabil cea mai cunoscută operă filosofică a sa, aceasta aducând o contribuție semnificativă în vederea

înțelegerii teoriei austriece a valorii. În această lucrare și în multe altele de dimensiuni mai mici, Brentano a aplicat conceptului de valoare noțiunea sa generală asupra minții. Perspectiva sa cu privire la mintea umană a câștigat întâietate în dauna noțiunii general acceptate a mentalului, caracteristică pentru aproape toți filosofii încă de la René Descartes. Brentano se împotriva mai ales poziției adoptate de empiriștii britanici.

Filosofi precum John Locke sau David Hume credeau, simplu spus, că ideile sunt imagini imprimate asupra minții de elemente externe. Cel puțin în timpul procesului de imprimare, mintea este pasivă. Empiriștii admiteau până la un anumit punct existența forțelor active ale minții. Însă pentru ca astfel de forțe să funcționeze, trebuia ca mai întâi mintea să aibă idei imprimate asupra ei. (Ideile înnăscute reprezintă o complicație pe care o putem ignora în contextul discuției de față.)

Modul în care mintea acționează în procesul de percepție este în esență automat, după spusele lui Locke și Hume. Dacă cineva vede un anumit obiect, atunci mintea sa primește o idee. Felurile ideii acumulate astfel sunt interconectate prin le-

gile asociației. Minte nu are prea mult spațiu de manevră pentru a opera autonom. Într-adevăr, Hume respingea posibilitatea existenței unei idei separate a sinelui: el putea doar să constate existența unui flux de percepții.

Brentano respingea perspectiva schițată mai sus în totalitate. „Ideile” empiriștilor nu desemnau de fapt activități mentale: în măsura în care existau, acestea erau mai degrabă obiecte ale activității mentale. De exemplu, dacă eu mă gândesc la un scaun, acțiunea mea mentală nu este o imagine a scaunului pe care am găsit-o în minte. Minte mea se gândește la un obiect. Gândirea este o acțiune, o „înfăptuire” mentală, s-ar putea spune. Termenul folosit de Brentano pentru acțiunea mentală este intenționalitate: aceasta este „semnul mentalului” în cunoscutul său slogan.

Data fiind importanța intenționalității, propun să insistăm în acest punct. O intenție înseamnă o externalizare mentală sau cuprinderea unui obiect: poate fi reprezentată printr-o săgeată care arată dinspre minte înspre obiect.

Cred că mă fac vinovat de o anumită ambi-

guitate când vorbesc de „obiect”. Obiectul unei intenții este fie unul mental, de exemplu ideile empiriștilor, fie unul fizic. Oare actul intențional se extinde „în afara” minții pentru a lua contact cu lumea actuală în mod direct? Este greu să găsim un răspuns, deoarece sistemul lui Brentano este destul de neclar referitor la acest aspect.⁸

Menger a aplicat valorii economice principiul intenționalității. Acesta nu considera valoarea o senzație de plăcere sau durere care apare în minte în mod automat atunci când percep un obiect. Din contră, în sistemul lui Menger, preferința este o judecată: îmi place X (sau îmi displace X). Judecata în discuție este un *act* de preferință: așa cum prin intenționalitatea gândirii se cuprinde un obiect, și judecata din care rezultă preferința „urmărește” un scop. În termeni ușor diferiți, a prefera ceva presupune evaluarea aceluia ceva: încadrarea a ceva pe o scară valorică.

În schimb, William Stanley Jevons avea o noțiune a valorii cu totul diferită. Acesta credea că valoarea este utilitate sau plăcere, măsurabilă în unități. El credea că un obiect produce un anumit număr de unități de plăcere în mintea fiecărei

⁸ Opiniile lui Brentano sunt analizate foarte bine în David Bell, *Husserl* (Londra: Routledge, 1990).

persoane când se realizează contactul mental potrivit cu respectivul obiect. Evaluarea aceasta nu depinde prea mult de individ. Mai multă valoare are *ipso facto* elementul care produce mai multe unități de plăcere, chestiune strict obiectivă.

Istoriile convenționale ale economiei îi pun pe Jevons și Menger, laolaltă cu Léon Walras, drept co-creatori ai „revoluției subiectiviste”. Însă Menger nu ar trebui de fapt pus în aceeași oală cu ceilalți doi. (Nu o să discutăm în detaliu despre Walras: el tindea să creadă că „valoarea” este o unitate arbitrară sau numerar.) Doar Menger credea că valoarea este o judecată, perspectivă care oglindește analiza lui Brentano asupra acestei probleme.

Desigur că Menger nu a fost singurul austriac de seamă influențat de filosofie. Și discipolul său, Eugen von Böhm-Bawerk, a tratat subiecte filosofice în scrierile sale. Precum Menger, acesta respingea ideea Școlii istorice că nu există legi economice universal valabile. Într-un eseu pătrunzător, „Controlul sau legile economice”,⁹ Böhm-Bawerk

⁹ Lucrare apărută în 2021 la editura Liberalis, Iași, în traducerea lui Gabriel Mursa, vezi mises.ro/librarie/controlul-sau-legile-economice-eugen-von-bohm-bawerk/ (n.t.)

critică ideea că statul poate să dea o economie prosperă ignorând suveran legile economice. Susținând această idee, el respinge implicit și perspectiva conform căreia toate relațiile sunt interne; după cum am subliniat deja, o astfel de idee exclude posibilitatea existenței legilor științifice.

Spre deosebire de Menger, principala inspirație filosofică a lui Böhm-Bawerk nu a venit de la Brentano, deci indirect de la Aristotel, ci de la filosoful medieval William de Occam. Cu toate acestea, doctrina preluată de la acesta de către Böhm-Bawerk nu îi era proprie lui Occam, ci se încadra în spiritul tradiției aristotelice.

Conform acestei doctrine, originea conceptelor trebuia găsită în percepție, sursa lor ultimă. De exemplu, când Hegel face referire la Spiritul Absolut, un analist care aderă la ideile lui Böhm-Bawerk ar pune întrebarea: de unde vine această noțiune? Se poate demonstra cum putem ajunge la ea prin abstragere din experiență? Dacă nu, un astfel de concept ar trebui respins ca unul lipsit de sens.

Pentru că aceste observații ne vor fi de mare folos mai târziu, e nevoie să fac o clarificare. Böhm-

Bawerk nu susținea că toate conceptele trebuie să facă referire în mod direct la ceva perceptibil simțurilor. Cu siguranță că Occam, izvorul lui de inspirație, nu a crezut niciodată așa ceva, pentru că Dumnezeu nu este perceptibil, iar Occam era un creștin devotat. Poziția adoptată este în schimb una mai limitată. Conceptele care nu se referă la ceva perceptibil trebuie derivate din concepte ale lucrurilor perceptibile.

Folosind această metodă de analiză, Böhm-Bawerk a demontat eforturile confuze ale Școlii istorice de a descrie spiritul unei epoci și de a formula „legi” proprii doar unei anumite culturi. În analiză, scopul lui Böhm-Bawerk era unul practic. Acesta dorea să știe ce folos științific au conceptele. Astfel, procedura lui se aseamănă cu încercarea filosofiei moderne a științei de a formula definiții operaționale, chiar dacă nu și în privința presupuzițiilor filosofice.

În strădania sa herculeană de a fi clar, Böhm-Bawerk nu s-a oprit doar la concept. A acordat atenție minuțioasă și analizei anumitor argumente formulate de alți economiști. Prin descoperirea erorilor de logică în acestea, se demonta o doc-

trină falsă și era avansată analiza corectă. Cel mai cunoscut exemplu al acestei proceduri este devastatoarea sa analiză asupra teoriei economice a lui Karl Marx.

Critica adusă lui Marx este cuprinsă în două lucrări: un capitol din *Capital and Interest* și un pamflet separat, *Karl Marx and the Close of His System*. Prin scrierile sale precise și detaliate, Böhm-Bawerk a demontat principiul de bază al economiei marxiste, teoria valorii muncă. Acesta a demonstrat că Marx nu a putut explica prețurile de producție prin prețurile muncii. Însă tipic pentru Böhm-Bawerk, asta nu era îndeajuns. Cu toate că problema menționată, așa-numita problemă a transformării, a fost suficientă pentru a distruge teoria economică marxistă, Böhm-Bawerk nu s-a limitat doar la discuția asupra acestei chestiuni, ci a criticat aproape fiecare frază în care Marx își deriva teoria valorii.

Până acum, am descris felul în care ideile filosofice au influențat perspectiva lui Menger și Böhm-Bawerk asupra unor numeroase chestiuni ce țin de teoria economică. Însă filosofia i-a influențat și în alte probleme, mai generale. Perspectiva austri-

acă asupra metodei în economie formulează doctrine filosofice distincte.

De exemplu, atât Menger, cât și Böhm-Bawerk susțineau cu tărie că doar indivizii acționează, poziție care îi diferenția din nou de Școala istorică și originile ei hegeliene. Conform principiului individualismului metodologic, statele, clasele sociale și celelalte entități colective sunt reductibile la indivizi aflați în relație unul cu altul. Afirmății precum „Franța a declarat război Germaniei în 1870” sunt ca o stenografie despre faptele unor indivizi. Poate că o astfel de idee pare logică: e ciudat să ne gândim că acțiunile unui stat nu pot fi reductibile până la indivizii care formează acel stat.

Cu toate acestea, în secolul al nouăsprezecelea, această idee nu era nicidecum un dat. Cei din Școala istorică respingeau individualismul metodologic, alăturându-li-se în acest sens și cel mai influent istoric german al dreptului din acea perioadă, Otto von Gierke. Chiar și într-o perioadă mult mai târzie, economistul austriac Othmar Spann a susținut idei holistice similare.

Spann, la care am făcut o scurtă referire mai devreme, credea că a considera indivizii ca actori

separați era culmea prostiei. Indivizii există în cadrul relațiilor care le formează caracterul. Aceste relații trebuiau luate ca un întreg care nu poate fi supus mai departe analizei. Actualmente, puțini economiști împărtășesc asemenea opinii, dar datorăm faptul că le considerăm stupide și campaniei de succes a austriecilor în apărarea individualismului.

Care sunt originile filosofice ale individualismului metodologic? Aici trebuie să revenim la Aristotel. În *Etica nicomahică*, acesta pune accent pe acțiunea umană individuală. Se poate evidenția și rolul substanțelor individuale din *Metafizica*, însă această discuție ne-ar duce prea departe de la subiect.¹⁰

Asupra austriecilor a avut o influență deosebită și o altă temă aristotelică; din fericire, aceasta este mai ușor de documentat. Metoda caracteristică economiei austriece, perfecționată de Mises, este deducția. Astfel, se începe cu o axiomă evidentă („omul acționează”) și, cu ajutorul câtorva pos-

¹⁰ Pentru o scurtă introducere excelentă în filosofia lui Aristotel, vezi Henry Veatch, *Aristotle: A Contemporary Appreciation* (Bloomington: University of Indiana, 1974).

tulate adiționale, putem deduce întreaga știință a acțiunii umane.

De unde vine această noțiune a științei? Deși, după cum am menționat, influența directă în istoria intelectuală este foarte greu de probat, nu cred că este întâmplător că ideea unei științe deductive se găsește și în *Analitica secundă* a lui Aristotel. Acesta din urmă susține că o știință completă trebuie să înceapă de la o axiomă de necontestat și, prin deducție, să se exfolieze astfel întreaga disciplină. Deseori, anumite condiții fac ca folosirea unor simple ipoteze empirice să fie inevitabilă, însă aceasta reprezintă doar un expedient.¹¹

Știința empirică este un substitut al adevăratei științei, care trebuie să funcționeze prin deducție. Când Brentano și alții au reînviat interesul pentru Aristotel, această perspectivă metodologică a devenit disponibilă în universitățile austriece.

În *Etica nicomahică*, Aristotel vorbește și despre necesitatea principiilor de necontestat. Acesta observă că, pentru a justifica o teoremă, trebuie

¹¹ Aristotel credea că prin inducție se poate ajunge la principii de bază adevărate. Acestea formează bazele științei. Subiectul acesta este discutat în Terence Irwin, *Aristotle's First Principles* (Oxford: Oxford University Press, 1988), p. 35.

în mod normal să se facă referire la o altă teoremă. Însă chestiunea nu este lămurită dacă lucrurile sunt lăsate așa. Ce anume justifică teorema propusă în sprijinul celei originale? Desigur că se poate face din nou referire la o altă teoremă, însă o astfel de soluționare nu poate să funcționeze la nesfârșit.

Trebuie să se înceapă cu una sau mai multe axiome de necontestat, de unde să izvorască justificarea. Dacă nu se procedează așa, atunci raționamentele aduse în sprijinul unei afirmații vor fi nule. Ori se vor oferi la nesfârșit tot felul de argumente, ori va exista o dezbatere ciclică, repetitivă. Iată că paralela cu procedura austriacă este clară și aici. Praxeologia își are originea în axioma acțiunii, care nu mai are nevoie de niciun punct de sprijin.

Aici trebuie să preîntâmpinăm o greșeală comună. Din argumentul regresivului cu privire la justificare nu rezultă că raționamentele trebuie să își aibă originea într-o singură axiomă. Raționamentul arată doar că este nevoie de cel puțin un principiu de necontestat pentru a forma o serie de justificări. Însă nimic din acest

raționament nu limitează numărul acestor principii.

A susține că, pentru a evita o regresie infinită a justificării, trebuie formulată o singură axiomă, ar face ca raționamentul de mai sus să fie eronat. Pe scurt, un astfel de raționament ar spune că, deoarece fiecare afirmație care nu este de necontestat cere o anumită justificare, atunci trebuie să existe o afirmație de bază care să fie sursa prin care toate celelalte își găsesc justificarea. Acest fapt este echivalent cu „raționamentul” conform căruia, dat fiind că oricine are un tată, cineva este tatăl tuturor. Așa ceva este bineînțeles greșit.

Să spui despre o teoremă că este de necontestat nu înseamnă să apelezi la o experiență psihologică a certitudinii în sprijinul teoremei respective. Căci dacă faci asta, ar însemna că susții tocmai că teorema nu este de necontestat, deoarece dovezile în acest sens depind de altceva – de o experiență la nivel psihologic. Este irelevant dacă cineva ajunge, în privința incontestabilității unei afirmații, la un moment de tip „Aha”, în stilul psihologiei Gestalt.

Această observație este esențială, pentru că hermeneuții contemporani susțin uneori că axio-

mele de necontestat ale praxeologiei sunt de fapt niște principii care au calitatea de a fi acceptate în cadrul unei anumite comunități. O asemenea perspectivă este doar o variantă a erorii psihologice de judecată pe care deja am analizat-o. Acceptarea unei afirmații ca axiomă de către un anumit grup nu este sinonimă cu chestiunea incontestabilității acelei axiome.

Am susținut până acum că metoda deductivă a economiei austriece este de factură aristotelică. Însă mă pot gândi la o obiecție evidentă în acest punct. Când ne gândim la Mises, a treia mare figură a Școlii austriece, Aristotel pare să fie absent din peisaj. În schimb, Mises, folosește o terminologie vădit neo-kantiană: în particular, acesta consideră afirmațiile economiei austriece drept adevăruri sintetice a priori. Axioma acțiunii presupune alegerea liberă, însă acest lucru nu este pentru Mises decât un postulat. Mises nu pretinde că formulează legi pentru universal numenal. Acesta era de părere că nu putem exclude posibilitatea ca într-o zi știința să demonstreze validitatea determinismului tare. (Oarecum ciudat, în această privință Mises crede opusul a ceea ce susținea Kant, care

era de părere că suntem determinați fenomenologic, dar independenți numenal.)

Nu voi zăbovi prea mult asupra acestei obiecții. Deși Mises folosește într-adevăr un limbaj kantian, nimic din raționamentul său nu se bazează pe sistemul lui Kant. Când Mises folosește expresia „afirmație sintetică a priori”, de exemplu, el descrie pur și simplu o afirmație care este necesar adevărată și nu o tautologie. Cei care preferă perspectiva aristotelică pot lejer să echivaleze termenii folosiți de Mises cu cei preferați de ei.

Pentru discuția noastră, Mises nu este important pentru limbajul kantian, ci mai degrabă pentru că un grup de filosofi, pozitiviștii logici, care au luat amploare în anii '20, au formulat doctrine care amenințau cu subminarea sistemul austriac. Ideile acestora, în măsura în care se împotriveau sistemului lui Mises, nu-i atacau perspectiva economică, ci mai degrabă metoda sa deductivă, care atrăgea protestele pozitiviștilor. Astfel, e cazul să ne concentrăm atenția nu asupra filosofilor care l-au influențat pe Mises, ci asupra aceluia care l-au atacat. Ca răspuns la aceste atacuri, Mises a consolidat și clarificat poziția austriacă.

Pozitiviștii logici ai Cercului de la Viena se întruneau sub conducerea lui Moritz Schlick, profesor de filosofie la Universitatea din Viena. Cu toate că Schlick conducea grupul, ideile lui nu erau într-un tot caracteristice Cercului. De exemplu, acesta credea că etica este o știință, pe când majoritatea pozitiviștilor logici erau de părere că afirmațiile etice sunt lipsite de sens din punct de vedere empiric.¹²

Ca filosof, cel mai important membru al grupului era probabil Rudolf Carnap, născut în Germania, dar rezident vienez. În mod ironic, Richard von Mises, fratele lui Ludwig von Mises, făcea parte din Cerc, asemenea lui Karl Menger, fiul fondatorului Școlii austriece. Un alt membru, Felix Kaufmann, participa și la seminarul lui Ludwig von Mises. Cu toate acestea, la fel ca toți membrii Cercului, se opunea ferm perspectivei deductive a lui Mises privind metoda teoriei economice.

La începuturile sale, grupul nu a fost foarte influent. Eric Voegelin, care a locuit în Viena în anii '20 și '30, mi-a spus mai demult că pozitiviștii

¹² Această luare de poziție este cunoscută ca „teoria emotivă a eticii”.

logici erau de obicei considerați excentrici și țičniți. Poate că părerea negativă a lui Voegelin despre grup i-a influențat memoria într-o oarecare măsură, dar spusele lui sunt totuși grăitoare. Cercul a câștigat influență după venirea la putere a lui Adolf Hitler în 1933. Situația politică din Europa, care a culminat cu anexarea Austriei de către Germania în martie 1938, i-a forțat pe cei mai mulți pozitiviști logici să plece în exil. Mulți dintre ei au ajuns în Statele Unite și au obținut posturi foarte bune la marile universități de acolo. Mai ales influența pozitiviștilor logici asupra filosofiei americane a făcut ca cei mai mulți economiști americani să respingă ideea de praxeologie. Aceștia credeau că metodologia lui Mises este învechită și pedantă, chipurile neconformă cu evoluția preceptelor filosofiei științifice.

Pentru scopul discuției noastre, putem exprima esența pozitivismului logic destul de simplu. Toate afirmațiile empirice, i.e., afirmații despre lume, trebuie să fie testabile. Dacă o afirmație nu se poate proba, atunci nu are nicio însemnătate empirică. Prin „testabil” sau „verificabil”, pozitiviștii înțelegeau „capabil de a fi perceput de simțuri.” Acesta este cunoscutul criteriu al verificabilității,

cel mai important principiu al Cercului.

Se poate observa imediat că structura teoriei economice austriece are probleme serioase dacă acest criteriu al verificabilității este acceptat. După spusele lui Mises, teoremele economice sunt necesar adevărate. Însă adevărurile necesare nu ne pot furniza informații despre lume, din perspectiva logicii pozitivistice. Doar afirmațiile care pot fi, după caz, atât adevărate, cât și false, pot genera informație. Nu și afirmațiile care trebuie să fie mereu adevărate sau mereu false. Concluzia pare a fi astfel numai una: teoria economică austriacă nu poate genera nicio informație despre lume.

Pozitiviștii logici nu negau că unele afirmații trebuie să fie adevărate. Însă, așa cum am sugerat mai sus, asta nu ajută cu nimic cauza teoriei austriece. Adevărurile logic necesare sunt doar tautologii, i.e., afirmații care nu oferă informații noi despre lume.¹³ Un exemplu relevant de tautologie este definiția. Ca să oferim un exemplu banal, afirmația „burlacul este un bărbat care nu a fost

¹³ J. Albert Coffa, *The Semantic Tradition From Kant to Carnap: To the Vienna Station* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991) oferă o relatare cuprinzătoare despre filosofia pozitiviștilor logici.

niciodată căsătorit, în vârstă de un anumit număr de ani” nu ne oferă nicio informație despre lume, ci doar o definiție. Definiția ne spune că două construcții sunt interșanjabile într-o propoziție, validitatea acelei propoziții neschimbându-se. În mod similar, o teoremă inevitabil falsă reprezintă negarea unei tautologii. Dacă eu aș susține că unii burlaci sunt căsătoriți, nu aș face o afirmație falsă despre realitate, ci doar aș folosi greșit termenul de „burlac”.

Oare economia austriacă a primit o mare lovitură în acest fel? Mises nu credea nici pe departe așa ceva. În *The Ultimate Foundation of Economic Science*, el răspunde afirmației lui Karl Popper conform căreia afirmațiile științifice trebuie să fie falsificabile. Deși Popper nu era pozitivist, dorea prin criteriul falsificabilității să separe afirmațiile științifice de cele neștiințifice.

Comentariile lui Mises neagă vehement această idee: „dacă acceptăm terminologia pozitivismului logic ... o teorie sau o ipoteză este neștiințifică dacă nu poate fi respinsă prin experimentare. Astfel, toate teoriile a priori, incluzând matematica și praxeologia, sunt neștiințifice. Așa ceva nu

este decât un simplu subterfugiu verbal.”¹⁴

Se poate observa cu ușurință că reacția lui Mises față de criteriul verificabilității ar fi identică. Praxeologia ajunge la adevăr prin deducție. Dacă cineva dorește să definească „sensul” în așa fel încât concluziile praxeologiei să fie lipsite de sens empiric, de ce i-ar păsa lui Mises de această chestiune? Un răspuns pare că vine de la sine în acest punct. Pozitiviștii logici nu considerau criteriul lor asupra sensului ca fiind arbitrar și ignorabil de oricine nu împărtășea ideile Cercului. Dimpotrivă, aceștia susțineau că poziția lor este argumentată foarte bine. Oare aveau dreptate?

Eu nu cred. De fapt, un astfel de criteriu nu are nicio valoare, deoarece orice afirmație este verificabilă conform lui. Să presupunem că „*p*” este o afirmație verificabilă și în general necontestabilă, de exemplu „în această cameră se află un scaun”, iar „*q*” este o afirmație pe care pozitivii logici o resping ca fiind lipsită de sens. Un exemplu sugestiv în acest sens este cel pe care Rudolf Carnap l-a folosit în mod ironic pentru a susține abolirea

¹⁴ Ludwig von Mises, *The Ultimate Foundation of Economic Science*. (Kansas City: Sheed Andrews and McMeel, 1977), p. 70.

metafizicii. El a citat din volumul *Ființă și timp* al lui Martin Heidegger (1927): „Acest «nu» însuși este o nimicnicitate de sine însuși”. Nu voi încerca să explic ce înseamnă asta: se poate observa de ce Carnap a folosit citatul ca un exemplu paradigmatic de afirmație fără sens.

Oare principiul verificabilității o elimină? În mod surprinzător, nu. Din p , putem deduce p sau q . (Realizarea acestui pas nu este contestată.) Presupunând că o urmare logică a unei afirmații verificabile este la rândul ei verificabilă, (p sau q) este verificabil. Totodată, dacă p este verificabil, atunci și negarea lui p este verificabilă; acest principiu pare greu de contestat. Acum, să luăm în considerare acest raționament:

$$\begin{array}{l} p \text{ sau } q \\ \text{non } p \\ \hline q \end{array}$$

Raționamentul este valid și fiecare dintre premisele sale verificabilă. Astfel, q este o consecință logică a teoremelor verificabile, fiind și el la rândul său verificabil. Prin urmare, este clar că, atât timp cât criteriul verificabilității nu elimină „Acest

«nu» însuși este o nimicnicitate de sine însuși”, el nu are mare importanță.

Nici criteriul falsificabilității nu se prezintă mai bine. Dacă p este falsificabil, atunci (p și q) este falsificabil. Încă o dată, *non p* ar trebui să fie falsificabil dacă și p este, deși Karl Popper a respins această idee în mod neașteptat. Printr-un raționament similar cu cel al verificabilității, conchidem că q este falsificabil.

Se poate crede că așa ceva este pur și simplu un subterfugiu, care poate fi evitat printr-o ușoară ajustare a principiului. Au avut loc multe încercări de a formula un criteriu cu rezultate „corecte”, însă toate au fost combătute de critici.

Cu toate acestea, unii vor continua să creadă în soliditatea acestui principiu. Pentru aceștia, putem face o obiecție mai profundă, chiar dacă și mai anostă decât celelalte: de ce ar trebui să acceptăm principiul verificabilității? Fără doar și poate, susținătorii principiului ne sunt datori cu niște argumente referitoare la lipsa de însemnătate a afirmațiilor pe care doresc să le elimine ca lipsite de însemnătate. Pentru că ei nu oferă niciun argument de fapt. Poate că cea mai bună relatare a

criteriului de la cineva care îl susține este cea a lui Carl Hempel, din *Aspects of Scientific Explanation* (1965). Hempel descrie în mod elaborat modificările și complicațiile suferite de criteriu de-a lungul deceniilor în care a fost dezbătut. Însă nu oferă niciun argument în favoarea acestuia. Mises a avut întru totul dreptate. Principiul verificabilității este o formulare arbitrară care nu ne obligă în niciun fel să-i acordăm sprijinul nostru.

Înainte de a încheia discuția despre principiul verificabilității, aș vrea să menționez o altă critică adusă împotriva lui. Mulți dintre oponenții pozitivismului logic susțin că principiul se auto-contrazice. Acesta nu ar fi în sine nici analitic, nici verificabil. Prin urmare, aplicându-se asupra sinelui, nu are niciun sens. Fenomenologul polonez Roman Ingarden a fost probabil primul care a formulat această critică, fiind popularizată foarte eficient de către Hans Hoppe. Nu voi discuta în detaliu despre această obiecție: este suficient să spun că, dacă este folosită cu grijă, critica își face efectul.¹⁵

¹⁵ Prin această critică se presupune că primul raționament de mai sus poate fi ignorat. Altfel, criteriul *este* verificabil, deoarece toate afirmațiile sunt verificabile. Pozitivistului nu îi va fi pe plac o asemenea „apărare”.

În opinia mea, considerațiile precedente demontează pozitivismul logic, cel puțin pentru discuția de față. Având în vedere, însă, influența remarcabilă a lui Karl Popper asupra metodologiei economice contemporane, consider că trebuie să fac câteva remarci privitoare la varianta sa de pozitivism.

Popper a avut o oarecare influență asupra teoriei economice austriece, mai ales pentru că bunul său prieten, Friedrich Hayek, a renunțat într-o anumită măsură la praxeologie și a adoptat falsificaționismul. Astfel, Hayek a pus din nou accentul pe o latură pozitivistă a ideilor sale, care exista încă de când era student. El a rămas profund impresionat de fizicianul și filosoful Ernst Mach, ale cărui idei se asemănau în multe privințe cu pozitivismul logic. Mach respingea conceptele din fizică ce nu puteau fi derivate din simțuri. De exemplu, refuza să accepte doctrina newtoniană a mișcării absolute, deoarece credea că nu avea baze empirice. Respingea de asemenea și atomismul: atomii nu ar exista în realitate, ci ar reprezenta doar niște simple ipoteze.

Tendențele machiene ale lui Hayek s-au mani-

festat cât se poate de clar în *The Sensory Order*, studiul său asupra percepției. Popper nu poate fi învinovățit sau considerat a fi cauza pozitivismului lui Hayek. El doar a contribuit prin Hayek la aplicarea pozitivismului în știința economică.

Însă aceasta a fost doar o paranteză. Pentru a ne întoarce la Popper, trebuie spus că doctrina lui de bază aduce schimbări criteriului verificabilității. În loc să spunem că o afirmație cu sens despre lume trebuie să fie verificabilă empiric, Popper susține că o afirmație științifică trebuie să fie falsificabilă. Popper neagă vehement asocierea cu pozitivității: în cazul lui, criteriul falsificabilității reprezintă un test pentru afirmațiile științifice, nu un criteriu pentru existența sensului. Totuși, cel puțin la începuturile activității sale, Popper nu a pus mare preț pe afirmațiile nonștiințifice; și cu toate că mai recent a devenit din ce în ce mai doritor să accepte afirmațiile „metafizice”, el nu le consideră ca fiind adevărate sau false. Nu e deci de mirare că Herbert Feigl sau Carnap l-au considerat pe Popper un aliat.

A spune că o teoremă este „falsificabilă” în loc de „verificabilă” sună banal, la o primă vede-

re. Dacă o teoremă este verificată, negația acesteia este falsificată; dacă o teoremă este falsificată, negația acesteia este verificată. Considerați, de exemplu, următoarea afirmație: „Curba cererii coboară către dreapta.” De fiecare dată când această teoremă este verificată, negația ei, „curba cererii nu coboară către dreapta”, este falsificată.

Pe deasupra, dacă toate teoremele sunt verificabile (după cum am arătat mai sus), atunci negația oricărei teoreme este falsificabilă. Însă și negarea unei teoreme este bineînțeles o teoremă. Astfel, negația acesteia este falsificabilă. Deoarece această negație este una și aceeași cu teorema de la care am pornit, conchidem că orice teoremă este atât verificabilă, cât și falsificabilă.

Atunci pentru ce atâta zarvă? Criteriul popperian al falsificabilității nu este de fapt doar o banalitate. Popper susține că dacă o afirmație este confirmată, nu crește probabilitatea ca ea să fie adevărată, deoarece el respinge inducția. Indiferent de cât de multe ori determinăm că o curbă a cererii a coborât înspre dreapta, probabilitatea ca această afirmație să fie adevărată nu s-a mărit. Mises și-a arătat încă o dată discernământul

tul caracteristic alegând să nu aibă nimic de-a face cu scepticismul lui Popper.

Filosofia a avut o prezență constantă, deși nu dominantă, în fiecare stadiu al evoluției economiei austriece. Acțiunea, leitmotivul praxeologiei, a fost supusă în cadrul tradiției austriece unei analize distinct aristotelice. Teoria economică austriacă și filosofia realistă par a fi făcute una pentru cealaltă.

ESEU BIBLIOGRAFIC

Discuția mea despre doctrinele economice ale Școlii istorice germane se bazează în principal pe două volume ale lui Ludwig von Mises: *O perspectivă istorică asupra Școlii austriece de economie* (conținută în acest volum) și *Omnipotent Government* (New Haven: Yale University Press, 1944). După cum susține Erich Streissler, critica severă a lui Mises asupra Școlii istorice germane se aplică doar Școlii istorice târzii. Școala istorică timpurie era mult mai favorabilă teoriei economice. Vezi eseul lui Streissler în B. Caldwell, ed. *Carl Menger and His Legacy* (History of Political Economy, appendice anual la Volumul 22, Durham, Carolina de Nord: Duke University Press, 1990), pp. 31–68. „The Influence of German Economics in the Work of Menger and Marshall” (Glencoe, Ill.: Free Press, 1951).

Cât despre Werner Sombart, vezi discuția lui Mortin J. Plotnick, *Werner Sombart and His*

Type of Economics (New York: EcoPress, 1937). Perspectiva lui Sombart este întărită de volumele sale, *The Jews and Modern Capitalism* (New York: EcoPress, 1962) și *The Quintessence of Capitalism* (Londra: T. F. Unwin, Ltd., 1915). În acestea este prezentat un volum mare de date istorice, însă cu o analiză restrânsă. Sombart a devenit mai târziu susținător al lui Hitler: vezi *A New Social Philosophy* (Princeton: Princeton University Press, 1937).

Foarte puține din operele lui Othmar Spann sunt disponibile în engleză; însă din lucrarea sa, *History of Economics* (New York: Norton 1930), se poate vedea clar cât de mult a fost influențat de romantismul german, mai ales de Adam Mueller. Poziționarea lui Hegel față de curentul romantic este o chestiune complexă, nediscutată în acest eseu. Pentru o discuție importantă în acest sens, se recomandă consultarea capitolului „Expressionism” din Charles Taylor, *Hegel* (Cambridge: Cambridge University Press, 1975). Lewis Hinchman, *Hegel's Critique of the Enlightenment* (Gainesville: University Presses of Florida, 1984) este o altă lucrare excelentă.

Pentru studiul lui Hegel asupra economiei, Laurence Dickey, *Hegel: Religion, Economics and the Politics of Spirit 1770-1807* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987) este o relatare foarte minuțios documentată. Aceasta pune accent pe încercarea lui Hegel de a-și armoniza ideile religioase și filosofice cu cercetările sale economice și istorice.

Cu privire la doctrina relațiilor interne, H.H. Joachim, *The Nature of Truth* (Oxford: Clarendon Press, 1906) prezintă o pledoarie solidă în sprijinul acestei teorii. G.E. Moore „Internal and External Relations” în lucrarea sa *Philosophical Studies* (New York: Harcourt, Brace, 1922) lansează o critică notabilă împotriva ei. Moore susține că relațiile interne se bazează pe o premisă greșită: a spune că ceva va fi diferit dacă nu prezintă vreo proprietate din cele pe care de fapt le posedă reprezintă un adevăr banal. Însă asta nu înseamnă că un lucru fără niciuna din proprietățile sale relaționale va deveni un alt lucru. Brand Blanshard, *Reason and Analysis* (La Salle, Ill.: Open Court, 1973), apără această teorie în fața tuturor opozanților.

Doctrina relațiilor interne este legată înde-

proape de noțiunea de unitate organică. Despre unitatea organică în filosofia lui Hegel, una din cele mai bune lucrări aparține lui J.M.E. McTaggart, un filosof deosebit de merituos pentru activitatea sa. Vezi lucrările sale, *Studies in the Hegelian Dialectic* (Cambridge: Cambridge University Press, 1922) și *Studies in Hegelian Cosmology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1901). Trebuie să îl avertizez pe cititor că admirația mea pentru McTaggart ca analist al lui Hegel nu este general împărtășită.

O pledoarie în favoarea folosirii unității organice de către Hegel, aparținând unui autor foarte familiarizat cu logica modernă, este Errol Harris, *Formal, Transcendental, and Dialectical Logic* (Albany, N.Y.: State University of New York Press, 1987). Am recenzat această lucrare în *International Philosophical Quarterly* 30 (Decembrie 1990): 503-507. Harris a răspuns în „Reply to Gordon: Formal and Dialectical Logic,” *International Philosophical Quarterly* 31 (1991); nelăsându-mă mai prejos, am dat replica în „Reply to Harris: On Formal and Transcendental Logic,” *International Philosophical Quarterly* 32 (1992). În acest schimb

de idei se discută despre multe dintre problemele principale ale disputei dintre susținătorii perspectivei „organice” asupra logicii și oponentii acestora. Și excelenta lucrare a lui Harris, *Cosmos and Anthropos* (Atlantic Highlands, N. J.: Humanities Press, 1991), ar trebui consultată pentru analiza sa hegeliană a științei.

După cum am menționat în text, Karl Popper oferă o interpretare opusă celei susținute de mine cu privire la filosofia hegeliană a istoriei. În lucrarea sa, *The Poverty of Historicism* (New York: Harper, 1964), acesta a încercat să demonstreze că nu putem „prezice viitorul curs al istoriei” (p. vii). În opinia mea, argumentul său nu stă în picioare: acesta se bazează pe un echivoc al „viitoarelor rezultate științifice”. Cu toate acestea, volumul său este cât se poate de recomandat. De departe cea mai bună lucrare despre influența lui Hegel asupra filosofiei germane din secolul al XIX-lea este John Toews, *Hegelianism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980). Herbert Marcuse evaluează influența lui Hegel dintr-o perspectivă „hegeliană de stânga” în *Reason and Revolution: Hegel and the Rise of Social Theory* (Boston: Beacon

Press, 1960). Deși cartea oferă câteva idei interesante, repetiția expresiei „puterea gândirii negative”, întrebuițată pentru a vorbi de Hegel, este aproape obsesivă. Karl Löwith, *From Hegel to Nietzsche* (New York: Anchor, 1967) este o lucrare foarte minuțioasă.

Scrierile politice și economice ale lui Hegel au stârnit un interes remarcabil în ultimii ani. În William Maker, ed. *Hegel on Economics and Freedom* (Macon, Ga.: Mercer University Press, 1987), se prezintă diferite interpretări ale acestora. Una din contribuțiile cele mai importante la acest volum aparține lui Richard Dien Winfield; în lucrarea sa, *Reason and Justice* (Albany, N.Y.: State University New York Press, 1988), acesta face o pledoarie complexă în sprijinul economiei hegeliene. Deși Winfield nu susține în totalitate sistemul de piață liberă, acesta este mai favorabil capitalismului decât cei mai mulți dintre hegelienii contemporani; totodată, el formulează o excelentă critică împotriva lui Marx. Harry Brod, în *Hegel's Philosophy of Politics* (Boulder, Colo.: Westview Press, 1992), susține că Hegel a oferit o cale de mijloc între liberalism și marxism. Steven

Smith, *Hegel's Critique of Liberalism* (Chicago: University of Chicago Press, 1989) este o lucrare foarte bine structurată. George Armstrong Kelly, *Hegel's Retreat from Eleusis* (Princeton: Princeton University Press, 1978) îl pune în contrast pe Hegel cu gânditorii politici ulteriori.

Deși în text am putut numai să amintesc de „societatea civilă”, cititorul trebuie să știe că aceasta este o „chestiune foarte ardentă” în filosofia politică contemporană. Un studiu gigantic asupra acestui subiect este Andrew Arato și Jean Cohen, *Civil Society and Political Theory* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1992). Un alt volum la scară largă, precum cel de Cohen și Arato, scris dintr-o perspectivă socialistă, este John Keane, *Democracy and Civil Society* (Londra: Verso, 1988). Z.A. Pelczynski, ed., *The State and Civil Society: Studies in Hegel's Political Philosophy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984) îl apără în linii mari pe Hegel împotriva acuzei că ar fi susținut ideea de stat atotputernic. Norbert Waszek, *The Scottish Enlightenment and Hegel's Account of 'Civil Society'* (Boston: Kluwer, 1988) este o lucrare importantă nu numai datorită subiectului descris

de titlu, ci și pentru studiul asupra poziționării lui Hegel față de economiștii clasici.

Când trecem de la Hegel la Brentano, sunt de părere că atmosfera filosofică se schimbă în bine. Principala scriere a lui Brentano este disponibilă în limba engleză: Franz Brentano, *Psychology from an Empirical Standpoint*, trad. A.C. Rancurello et al., (Londra: Routledge, 1973). Discuția lui Brentano despre judecățile de valoare „corecte” și „incorecte” se regăsește în *The Origin of Our Knowledge of Right and Wrong*, R.M. Chisholm și Elizabeth Schneewind, trad., (Atlantic Highlands, N. J.: Humanities Press, 1969). G.E. Moore a revizuit teoria valorii formulată de Brentano în *International Journal of Ethics* Vol. 14 (1903), pp. 115-123. Moore – și pentru un timp și Bertrand Russell – a fost influențat în mare măsură de lipsa de încredere a lui Brentano în obiectivitatea valorilor. Thomas L. Carson, *The Status of Morality* (Dordrecht: D. Reidel, 1984) pledează în apărarea unei teorii brentaniste a valorii. În această privință, Ludwig von Mises avea o opinie diferită: în *Theory and History* (Washington, D.C.: Ludwig von Mises Institute, 1985) p. 36, no.1, acesta respinge teoria

lui Brentano. Din păcate, Mises nu s-a lansat într-o discuție asupra raționamentelor lui Brentano. Doctrina brentaniană intenționalității, probabil cea mai notabilă contribuție a sa în filosofie, este analizată în detaliu în David Bell, *Husserl* (Londra: Routledge, 1990).

Mă tem că ideile lui Locke și Hume despre teoria cunoașterii sunt simplificate peste măsură în text. Pentru o rectificare în acest sens, vezi H.H. Price, *Hume's Theory of the External World* (Oxford: Clarendon, 1940). Această lucrare arată cum Hume a creat un sistem universal bazat pe informații senzoriale: este o carte excelent scrisă, una din favoritele mele. Interpretări diferite ale epistemologiei lui Hume se găsesc în John Wright, *Hume's Skeptical Realism* (Manchester: Manchester University Press, 1983) și Galen Strawson, *The Secret Connexion: Causation, Realism and Hume* (Oxford: Oxford University Press, 1989). Michael Ayres, *Locke, Volume I: Epistemology* (Londra: Routledge, 1991) este de departe cea mai bună carte despre teoria cunoașterii a lui Locke. Alături de volumul-pe-reche, *Ontology*, reprezintă un tratat de filosofie

de mare însemnătate. Ayres pledează în apărarea poziționării lockiene împotriva multor curente la modă.

Nu cunosc nicio descriere cuprinzătoare a filosofiei lui W.S. Jevons. Cea mai importantă lucrare a sa despre teoria cunoașterii este *The Principles of Science*, 2 vol. (Londra: Macmillan, 1874). Opiniile sale despre utilitate sunt prezentate în *The Theory of Political Economy* (Londra: MacMillan, 1871). O scriere esențială pentru înțelegerea empirismului britanic din secolul al nouăsprezecelea este John Skorupski, *John Stuart Mill* (Londra: Routledge, 1989). Skorupski pledează în apărarea multora dintre teoriile caracteristice pentru empiriști. O carte foarte utilă, care îi pune în contrast pe empiriștii britanici cu romanticii germani cu privire la teoria cunoașterii, este Hans Aarsleff, *From Locke to Saussure* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982).

După cum am sugerat în text, critica adusă de Böhm-Bawerk lui Marx reprezintă unul din cele mai bune exemple referitoare la metodologia sa analitică. Criticile ulterioare aduse lui Marx cu privire la teoria valorii sunt supuse în mare măsură

influenței lui Böhm-Bawerk, după cum se observă în unul din cele mai bune conspecte ale lucrărilor scrise asupra acestei chestiuni: Jon Elster, *Making Sense of Marx* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985). În lucrarea mea, *Resurrecting Marx* (Rutgers: Transaction Books, 1990), discut despre raționamentele lui Böhm-Bawerk mai în detaliu decât o fac în textul de față.

Individualismul metodologic este fără îndoială una dintre principalele doctrine ale economiei austriece. În Alan Garfinkel, *Forms of Explanation* (New Haven: Yale University Press, 1981) acest subiect este tratat pe larg, însă Garfinkel nu acceptă poziționarea individualistă. J.W.N. Watkins, „Ideal Types and Historical Explanation” în Alan Ryan, ed., *The Philosophy of Social Explanation* (Oxford: Oxford University Press, 1973) sare în apărarea individualismului metodologic; la fel face și Jon Elster în *Making Sense of Marx*, op. cit. Este ciudat că Elster susține că Marx a fost un individualist metodologic. Margaret Gilbert, *On Social Facts* (Londra: Routledge, 1989) oferă o perspectivă originală asupra chestiunii: ea argumentează că fenomenele sociale includ „subiecte plurale”. Vezi

și Robert Nozick, *The Examined Life* (New York: Simon and Schuster, 1989, p. 73).

Terence Irwin, *Aristotle's First Principles* (Oxford: Oxford University Press, 1988) este un ghid foarte detaliat al ideilor lui Aristotel cu privire la metodologia potrivită în filosofie și știință. Noțiunea lui Irwin de „dialectică moale și dură” este utilă pentru înțelegerea lui Aristotel. Două dintre cele mai sugestive discuții despre *Etica nicomahică* se găsesc în Sarah Broadie, *Ethics with Aristotle* (Oxford: Oxford University Press, 1991) și Richard Kraut, *Aristotle on the Human Good* (Princeton: Princeton University Press, 1989). Douglas Rasmussen și Douglas Den Uyl, *Liberty and Nature* (La Salle, Ill.: Open Court, 1991) aplică perspectivele aristoteliene filosofiei politice moderne. Pentru o discuție despre economia aristotelică și austriacă, o lectură esențială este Barry Smith, „Aristotle, Menger, Mises: An Essay in the Metaphysics of Economics” in B. Caldwell, *op. cit.* (pp. 263-88).

Remarca mea de la p. 23 despre afirmațiile de necontestat a fost influențată hotărâtor de G.E. Moore, *Principia Ethica* (Cambridge: Cambridge University Press, 1903). Michael Williams,

Groundless Belief (Oxford: Oxford University Press, 1977) comentează împotriva afirmațiilor de necontestat. Pentru perspectiva hermeneuticii, vezi principala lucrare a acestei școli: Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method* (New York: Seabury Press, 1975).

Afirmația mea că Mises nu a respins ideea de determinism (p. 23) poate părea surprinzătoare, însă este de fapt o afirmație rezervată. Mises *era* determinist: acesta credea totuși că știința nu putea încă să descopere legile care guvernează gândirea umană. Astfel, există spațiu pentru apariția praxeologiei, disciplină care susține că ființele umane sunt actori raționali. Vezi în acest sens *Theory and History, op. cit.* Pentru o relație excelentă a filosofiei kantiene, vezi Paul Guyer, *Kant and the Claims of Knowledge* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987). Remarcile lui Mises despre categoriile gândirii umane nu îl implică în sistemul complex de raționamente al lui Kant.

J. Alberto Coffa, *The Semantic Tradition from Kant to Carnap* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991) susține că filosofia pozitiviștilor logici a apărut ca reacție împotriva afirmației lui

Kant privitoare la cunoașterea a priori, care ar fi bazată pe intuiție pură. Cea mai cunoscută re-latare a principiului pozitivist al verificabilității este A.J. Ayer, *Language, Truth and Logic*, rev. ed. (Oxford: Oxford University Press, 1946). Se recomandă consultarea ediției revizuite a volumului pentru reformularea lui Ayer a principiului, ca răspuns la critici. Până la finalul vieții sale, Ayer a continuat să își apere principiul: vezi „Reply to Dummett” in Lewis Hahn, ed., *The Philosophy of A. J. Ayer* (LaSalle, Ill.: Open Court, 1992), pp. 149-156. Eseul lui Michael Dummett din același volum, „The Metaphysics of Verificationism,” pp. 129-148 este de asemenea recomandabil. Critica mea din text adusă perspectivei pozitvistice asupra sensului este influențată în mare parte de Alvin Plantinga, *God and Other Minds* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1967).

În text, susțin că perspectiva lui Karl Popper asupra sensului nu este cu nimic mai bună decât cea a pozitiviștilor. Pentru un argument puternic care susține contrariul, vezi W.W. Bartley, III, *Unfathomed Knowledge, Unmeasured Wealth* (La Salle, Ill.: Open Court, 1990). „Raționalismul său

critic” mi se pare că oferă cititorului posibilitatea de a crede ce vrea: critica adusă unor credințe se bazează pe standarde arbitrare.

BIBLIOGRAFIE

- Aarsleff, Hans. *From Locke to Saussure*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982.
- Arato, Andrew and Jean Cohen. *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1992.
- Ayer, A. J. *Language, Truth and Logic*. Rev. Ed. Oxford: Oxford University Press, 1946.
- Ayres, Michael. *Locke, Volume I: Epistemology*. Londra: Routledge, 1991.
- Bartley, W. W., III. *Unfathomed Knowledge, Unmeasured Wealth*. La Salle, Ill.: Open Court, 1990.
- Bell, David. *Husserl*. Londra: Routledge, 1991.
- Blanshard, Brand. *Reason and Analysis*. La Salle, Ill.: Open Court, 1973.
- Brentano, Franz. *The Origin of Our Knowledge of Right and Wrong*. Trans. R. M. Chisholm and Elizabeth Schneewind. Atlantic Highlands, N. J.: Humanities Press, 1969.
- . *Psychology from an Empirical Standpoint*. Trans. A. C. Rancurello, et al. Londra: Routledge, 1973.
- Broadie, Sarah. *Ethics with Aristotle*. Oxford: Oxford University Press, 1991.
- Brod, Harry. *Hegel's Philosophy of Politics*. Boulder, Colo.: Westview Press, 1992.
- Coffa, J. Alberto. *The Semantic Tradition from Kant*

- to Carnap*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Carson, Thomas L. *The Status of Morality*. Dordrecht: D. Reidel, 1984.
- Dickey, Laurence. *Hegel: Religion, Economics and the Politics of Spirit 1770–1807*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Dummett, Michael. „The Metaphysics of Verificationism.” In *The Philosophy of A.J. Ayer*. La Salle, Ill.: Open Court, 1992, pp. 129-148.
- Elster, Jon. *Making Sense of Marx*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Garfinkel, Alan. *Forms of Explanation*. New Haven: Yale University Press, 1981.
- Gadamer, Hans-Georg. *Truth and Method*. New York: Seabury Press, 1975.
- Gilbert, Margaret. *On Social Facts*. Londra: Routledge, 1989.
- Gordon, David. „Review of Harris: On Formal and Transcendental Logic.” *International Philosophical Quarterly* 30 (December 1990).
- . „Reply to Harris: On Formal and Transcendental Logic.” *International Philosophical Quarterly* 32 (1992).
- . *Resurrecting Marx*. Rutgers, N.J.: Transaction Books, 1990.
- Guyer, Paul. *Kant and the Claims of Knowledge*. Cambridge University Press, 1987.
- Harris, Errol. *Cosmos and Anthropos*. Atlantic Highlands, N. J.: Humanities Press, 1991. *Formal*,

- Transcendental, and Dialectical Logic*. Albany, N. Y.: State University of New York Press, 1987.
- The Foundations of Metaphysics in Science*. New York: Humanities Press, 1965.
- „Reply to Gordon: Formal and Dialectical Logic.” *International Philosophical Quarterly* 31 (1991).
- Hahn, Lewis, ed. *The Philosophy of A. J. Ayer*. La Salle, Ill.: Open Court, 1992, pp. 149-156.
- Hempel, Carl. *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays*. New York: Free Press, 1965.
- Hinchman, Lewis. *Hegel's Critique of the Enlightenment*. Gainesville: University Presses of Florida, 1984.
- Hoppe, Hans-Hermann. *Praxeology and Economic Science*. Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1988.
- Irwin, T. H. *Aristotle's First Principles*. Oxford: Oxford University Press, 1988.
- Joachim, H.H. *The Nature of Truth*. Oxford, Clarendon, 1906.
- Jevons, W.S. *The Principles of Science*. Londra: MacMillan, 1874.
- . *The Theory of Political Economy*. Londra: MacMillan, 1871.
- Keane, John. *Democracy and Civil Society*. Londra: Verso, 1989.
- Kelly, George Armstrong. *Hegel's Retreat from Eleusis*. Princeton: Princeton University Press, 1978.
- Kraut, Richard. *Aristotle on the Human Good*. Princeton: Princeton University Press, 1989.

- Löwith, Karl. *From Hegel to Nietzsche*. New York: Anchor, 1967.
- Maker, William, ed. *Hegel on Economics and Freedom*. Macon, Ga.: Mercer University Press, 1987.
- Marcuse, Herbert. *Reason and Revolution: Hegel and the Rise of Social Theory*. Boston: Beacon Press, 1960.
- McTaggart, J. M. E. *Studies in Hegelian Cosmology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1901.
- . *Studies in the Hegelian Dialectic*. Cambridge: Cambridge University Press, 1922.
- Mises, Ludwig von. *The Historical Setting of the Austrian School of Economics*, Auburn: Ludwig von Mises Institute, 1984.
- . *Human Action*, Chicago: Henry. Chicago: Henry Regnery, 1966. [Acțiunea umană, Institutul Mises România, București, 2018]
- . *Theory and History*. New Haven: Yale University Press, 1957. [Teorie și istorie, în curs de traducere.]
- . *Omnipotent Government*. New Haven: Yale University Press, 1944.
- . *The Ultimate Foundation of Economic Science*. Kansas City: Sheed Andrews and McMeel, 1977.
- Moore, G. E. „Internal and External Relations.” *Philosophical Studies*. New York: Harcourt, Brace, 1922.
- . „Review of Franz Brentano, *The Origin of Knowledge Right and Wrong*.” *International Journal of Ethics* 14 (1903): 115– 123.
- . *Principia Ethica*. Cambridge: Cambridge University Press, 1903.

- Nagel, Ernst. *The Structure of Science*. New York: Harcourt, Brace, World, 1961.
- Nozick, Robert. *The Examined Life*. New York: Simon and Schuster, 1989.
- Pelczynski, Z. A., ed. *The State and Civil Society: Studies in Hegel's Political Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Plantinga, Alvin. *God and Other Minds*. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1967.
- Plotnick, Mortin J. *Werner Sombart and His Type of Economics*. New York: EcoPress, 1937.
- Popper, Karl. *The Open Society and Its Enemies*. Volume II. New York: Harper, 1967.
- . *The Poverty of Historicism*. New York: Harper, 1964.
- Price H. H. *Hume's Theory of the External World*. Oxford: Clarendon, 1940.
- Rasmussen, Douglas and Douglas Den Uyl. *Liberty and Nature*. La Salle, Ill.: Open Court, 1991.
- Rothbard, Murray N. *Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero*. Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1988.
- Skorupski, John. *John Stuart Mill*, Londra: Routledge, 1989.
- Smith, Barry. „Aristotle, Menger, Mises: An Essay in the Metaphysics of Economics.” In B. Caldwell, ed. *History of Political Economy* (History of Political Economy, Annual Supplement to Volume 22, Durham, Carolina de Nord: Duke University Press, 1990).
- Smith, Steven. *Hegel's Critique of Liberalism*. Chicago:

- University of Chicago Press, 1989.
- Sombart, Werner. *A New Social Philosophy*. Princeton: Princeton University Press, 1937.
- The Jews and Modern Capitalism*. New York: EcoPress, 1962.
- The Quintessence of Capitalism*. Londra: T. F. Unwin, 1915.
- Strawson, Galen. *The Secret Connexion: Causation, Realism and Hume*. Oxford: Oxford University Press, 1989.
- Streissler, Erich. „Carl Menger and His Legacy.” In B. Caldwell, ed. *History of Political Economy* (History of Political Economy, Annual Supplement to Volume 22, Durham, Carolina de Nord: Duke University Press, 1990).
- Taylor, Charles. „Expressionism.” In *Hegel*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
- Toews, John. *Hegelianism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
- Watkins, J. W. N. „Ideal Types and Historical Explanation.” In *The Philosophy of Social Explanation*. Alan Ryan. ed. Oxford: Oxford University Press, 1973.
- Waszek, Norbert. *The Scottish Enlightenment and Hegel's Account of Civil Society*. Boston: Kluwer, 1988.
- Williams, Michael. *Groundless Belief*. Oxford: Oxford University Press, 1977.
- Winfield, Richard Dien. *Reason and Justice*. Albany, N. Y.: State University of New York Press, 1988.
- Wright, John. *Hume's Skeptical Realism*. Manchester: Manchester University Press, 1983.

FILOSOFIA ȘCOLII AUSTRIECE DE ECONOMIE

de

BARRY SMITH

Textul* lui David Gordon este un studiu util și concis asupra originilor filosofice ale teoriilor economice lansate de Menger. După cum remarcă autorul în concluzia sa, filosofia a jucat un anumit rol în fiecare etapă de dezvoltare a economiei austriece. Mai mult, „Acțiunea, leitmotivul praxeologiei, a fost supusă unei analize în spirit aristotelic în cadrul tradiției

* Barry Smith este profesor de filosofie la State University of New York din Buffalo. Acest text a fost publicat în *The Review of Austrian Economics*, Vol. 7, No. 2 (1994): 127-132, ca răspuns la materialul *Originile filosofice ale Școlii austriece de economie*, publicat mai sus în acest volum, și în original ca monografie apărută la Institutul Ludwig von Mises, Auburn, Alabama, 1993.

austriece. Economia austriacă și filosofia realistă par a fi făcute una pentru cealaltă.”

Gordon a concentrat discuții consistente într-un material scurt, unele simplificări fiind prin urmare inevitabile. Astfel, susținând ideea conform căreia economia austriacă a apărut ca reacție la Școala istorică germană, acesta nu ține seama de deosebirile dintre punctele de vedere ale lui Knies, Roscher, Schmoller și ale altor membri ai Școlii germane, ignorând totodată și studiile academice recente care subliniază asemănările neobservate în prealabil dintre scrierile unora dintre acești gânditori și cele ale lui Menger.

Perspectiva lui Gordon asupra filosofiei din lumea germanofonă din secolul al XIX-lea este întărită de ideea unei împărțiri în două tabere. Pe de o parte, (în acest caz sunt și eu vinovat de o oarecare simplificare vorbind despre ideile lui Gordon) avem tabăra filosofiei germane, pe care Gordon o consideră hegeliană, anti-științifică și organicistă. Pe de altă parte, avem tabăra austriacă, pe care o vede ca fiind aristotelică, pro-știință și cu o abordare metodologică individualistă. Membrii Școlii istorice sunt incluși în din prima tabără,

caracterizați de adoptarea unei poziții filosofice hegeliene, potrivnică dezvoltării științei economice. În schimb, Menger s-ar afla în cealaltă tabără, spunându-se că el este cel care a deschis calea către teoria economică autentică a „principiilor” economice, teorie aplicabilă oricărei culturi sau perioade istorice.

Simplificarea care intervine în această ipoteză a celor două tabere poate fi remarcată și din faptul că Brentano, considerat în mod normal și corect drept filosof austriac (cât și reprezentant filosofic al aristotelismului austriac) *prin excelență*, s-a născut de fapt în Germania, iar aristotelismul său a fost puternic influențat de ideile metafizicianului german F.A. Trendelenburg. Ba mai mult, chiar Hegel era considerat de contemporanii săi responsabil pentru renașterea aristotelismului, elementele aristotelice fiind prezente destul de clar în ideile celor care au fost influențați de Hegel (mai ales în cele ale lui Marx, așa cum au demonstrat Meikle și alții).

Interesant este că cele două școli, de filosofie brentaniană și economie mengeriană, erau interconectate din mai multe punct de vedere – atât de

mult, încât școala brentaniană era numită a „doua” școală austriacă a valorii, prin analogie cu „prima” școală, a lui Menger. Este greu de spus în ce măsură a fost Menger influențat de Brentano (așa cum remarcă Gordon, istoria filosofiei nu este o știință apodictică), iar eu am preferat ca în scrierile mele să las această întrebare deschisă. Gordon scrie (p. 27) că Brentano a revigorat studiul asupra lui Aristotel în Austria; însă și aceasta este o simplificare: un anume aristotelism instituțional a supraviețuit în Austria (o țară catolică), ceea ce nu s-a întâmplat în zonele protestante ale lumii germanofone, influențate de Kant și de critica kantiană a întregii „metafizici”. Atât Menger, cât și Brentano au avut succes în Austria datorită acestui fundament aristotelic, însă acest fapt face ca întrebarea cu privire la diferența exactă dintre „aristotelismul” lui Hegel, Marx și al economiștilor Școlii istorice germane și „aristotelismul” austrie-cilor să fie cu atât mai importantă.

Ambele părți se îndoiau de rolul matematicii și adoptau o anumită formă de esențialism: acestea credeau că lumea este structurată în „esențe” și „naturi”, alocând un rol central legilor nece-

sare coordonării acestora. (Teoriile care afirmă existența legăturilor dintre esențe sunt denumite de Menger „legi exacte”. Astfel de legi, crede Menger, formează o teorie științifică în sens strict. Mai mult, legile generale ale esenței care ar alcătui o astfel de teorie nu pot admite nicio excepție. Din acest punct de vedere, ele sunt comparabile cu legile geometriei sau mecanicii, fiind puse în contrast cu afirmațiile factuale și cu ipotezele inductive.)

Ambele părți susțineau că putem cunoaște *cum anume este lumea* după cum răspunde legilor, astfel că aceste legi sunt inteligibile dintr-un anumit punct de vedere, chestiune privitoare la ceea ce poate fi accesibil rațiunii. Totodată, amândouă susțineau că esențele generale nu există independent de elementele individuale. Astfel, fiecare dintre cele două tabere adopta o variantă a realismului imanent: erau interesate de esențe și legi, așa cum se manifestă în *această* lume, nu într-un plan separat al Formelor Ideale incorporale, de genul celor care captau atenția filosofilor de factură platonice.

Astfel, ambele tabere erau împotriva pozitivismului.

mului care a dominat cercurile filosofice cea mai mare parte a secolului XX și care reprezintă fundamentul necontestat al aproape tuturor teoriilor contemporane formulate de oamenii de știință. Pozitiviștii cred că lumea consistă din elemente interconectate în feluri întâmplătoare și neinteligibile; toate structurile inteligibile și toate imperativele sunt rezultatul construcțiilor raționale caracteristice oamenilor, imperativele utilizate putând fi formulate în totalitate doar ca niște chestiuni de logică și definiție. Numai un singur tip de structură este considerat *in re* de pozitivist, cel al interconectării accidentale. În schimb, cele două grupuri de aristotelieni iau în considerare și structurile umane supuse legilor, înzestrate cu valoare și inteligibile, care pot fi înțelese de mintea umană. Tocmai de aceea pozitiviștii cred că există doar un singur fel de schimbare – schimbarea întâmplătoare (de exemplu, o situație de felul uneia în care un cal este călcat de un camion). Aristotelienii iau în calcul pe deasupra și schimbarea inteligibilă sau determinată de legi – de exemplu, când mânzul crește și devine cal (sau când moneda administrată de stat își pierde din valoare în raport cu

alte bunuri). Prezența schimbării inteligibile înseamnă totodată că nu există nicio „problemă inductivă” pentru niciunul dintre cele două grupuri de aristotelieni. Când interpretăm un fenomen ca manifestare unei tipologii date, o asemenea perspectivă ia în calcul și caracteristicile dezvoltării și evoluției viitoare a fenomenului respectiv, cât și modurile specifice de interacționare cu alte fenomene.

Care este atunci diferența dintre aristotelienii germani și austrieci? Menționăm mai întâi o chestiune minoră (care are un rol prea important în textul lui Gordon): cele două tabere diferă cu privire la aprecierea rolului și potențialității teoriei științifice, având opinii diferite asupra relației dintre istorie și filosofie, cât și dintre acestea și știința empirică, „exactă”. Însă aceste diferențe reprezintă doar o chestiune de accent. Astfel, însuși Marx susține ipoteza conform căreia știința are capacitatea de a vedea dincolo de confuzia ideologică ce este invariabil caracteristică unei gândiri obișnuite (după cum vede el lucrurile). Alți filosofi germani au considerat filosofia în sine ca fiind o știință, una cât se poate de riguroasă, în spirit mengerian.

Prima diferență semnificativă dintre cele două grupuri este legată de aprecierea fiecăruia asupra măsurii în care legile unei științe precum economia sunt *strict universale*. Pentru Menger și Brentano (cât și pentru Aristotel mai înainte), universalitatea strictă este premisa esențială a oricărei teorii științifice a unei științe autentice. Această universalitate este însă contestată de Marx, pentru care legile sunt de fiecare dată *specifice unui organism social dat*.²

A doua diferență tratează problema *individualismului* metodologic – element bineînțeles caracteristic lui Menger și școlii sale. A se observa totuși că Menger era potrivit nu numai holismului și colectivismului de tipul celui propus (printre alții) de Marx, dar, la extrema cealaltă, și doctri- nelor atomistice ale organizării sociale. Aceasta deoarece individualismul metodologic vede indivizii nu ca atomi independenți și izolați, ci ca noduri în cadrul unor diferite tipuri de sisteme complexe de încrengături relaționale. Societatea și instituțiile sale (inclusiv piața) nu sunt doar niște simple structuri adiționale; ele prezintă

² Cf. S. Meikle (1985), p. 6, n. 4.

anumite caracteristici ale organismelor. Pentru individualistul metodologic, comportamentul unor astfel de structuri trebuie înțeles, în ultimă analiză, totalmente în termenii unui sistem complex de dorințe, raționamente și motivații formulate de indivizi; însă și structurile instituționale trebuie incluse în ecuație în aceeași măsură, iar dorințele, raționamentele și motivațiile – prin urmare și acțiunile – membrilor constituenți ai acestor structuri există și au forma și conținutul acesta doar în virtutea existenței structurii instituționale date. În legătură cu acest fapt, ne putem aminti de perspectiva lui Aristotel asupra orașului-stat ca entitate organică: doresc să sugerez că acestea și alte elemente din gândirea aristotelică au fost preluate și de Menger, fiind totuși filtrate prin teoria mengeriană a legilor esențiale care guvernează lumea fenomenelor economice și a altor fenomene sociale. Metodologic, teoria economică este individualistă când legile sale sunt considerate ca fiind autentificate în întregime de tipare de acte mentale și acțiuni ale subiecților individuali, însă fenomenele economice sunt ulterior considerate de teoretician drept exact rezultatele sau

consecințele combinațiilor și interacțiunilor gândurilor și faptelor individuale.

A treia diferență majoră se referă la faptul că, din perspectiva lui Menger, teoria valorii trebuie formată exclusiv pe baze „subiective”, adică exclusiv pe baza actelor și stărilor mentale corespunzătoare ale subiecților umani. Astfel, pentru Menger, valoarea – spre deosebire de Marx – trebuie raportată exclusiv în raport cu satisfacerea dorințelor și nevoilor omenești. Cu precădere valoarea economică este considerată un derivat al actelor de evaluare ale consumatorilor finali, gândirea lui Menger putând fi cel mai bine descrisă ca încercarea de a apăra posibilitatea existenței unei științe economice care ar fi în același timp și teoretică (lucrând cu principii universale), și subiectivistă în sensul dat. Pentru diferiții reprezentanți ai școlii filosofice a teoriei valorii din Austria (Brentano, Meinong, Ehrenfels etc.), subiectivismul, cu sensul de față, ia mai multe forme.³ Însă toți aceștia împărtășesc opinia lui Menger că valoarea există doar în virtutea actelor umane de evaluare.

În ultimul rând, cele două grupuri diferă în

³ Vezi, în această privință, scrierile din Grassl și Smith, eds. (1986).

poziționarea lor față de chestiunea existenței legilor (inteligibile) ale evoluției istorice. Când Marx a încercat, într-un autentic spirit aristotelic, să stabilească „legile fenomenologice”, a acordat o importanță primordială stabilirii *legilor evoluției*, cu alte cuvinte acelor legi care determină tranziția de la o „formă” sau o „fază” a societății la alta. Marx vede mișcarea socială ca un proces al istoriei naturale, guvernate de legi,⁴ considerând că teoreticianul social are capacitatea de a înțelege astfel de legi și prin urmare să gireze, în principiu, interferențe pe scară largă în organismul social, care este statul. De aceea, Marx însuși considera că știința socială este alcătuită din legi macroscopice, de exemplu în sensul în care istoria trebuie să treacă prin anumite „stadii” bine definite. Din această perspectivă, aristotelismul austriecilor este mai modest: vede metoda exactă ca fiind limitată la esențe și legături simple și inteligibile din punct de vedere rațional, în moduri care impun limite severe privitor la capacitatea științei sociale teoretice de a face predicții. Marxiștii au criticat

⁴Fragment citat chiar de Marx în „Postfața” celei de-a doua ediții germane a *Capitalului*, adoptat de Meikle ca motto în 1985.

în acest sens individualismul metodologic al austriecilor, numindu-l o formă de atomism, cu toate că o asemenea critică face presupunerea pripită că individualismul operează numai cu simple „sume”.

Cum rămâne însă cu economiștii istorici germani? După cum am observat deja, doctrinele aristotelice au jucat un rol important și în știința economică germană, nu în ultimul rând datorită influenței lui Hegel. Astfel, de exemplu, Roscher, așa cum a demonstrat Streissler, a dezvoltat o teorie subiectivă a valorii pe baze similare cu cele pe care a teoretizat mai târziu Menger. O asemenea perspectivă subiectivistă a fost acceptată și de Knies. Pe deasupra, Knies și Schmoller erau pe aceeași lungime de undă cu austriecii când au negat existența legilor evoluției istorice. Prin urmare, în toate aceste privințe, prăpastia dintre Menger și adepții germani ai istorismului este mai mică decât s-a crezut. Rămâne însă o diferență cât se poate de clară între austrieci și istoriștii germani, aceștia din urmă rămânând legați de o metodologie inductivă, considerând istoria ca furnizoare a unei baze factuale din care pot fi extrase simple generalizări empirice. (În special

Schmoller a atacat ideea legilor universale sau a principiilor științei economice.) Pe de altă parte, pentru un aristotelian ca Menger, simpla inducție enumerativă nu poate genera niciodată acel tip de cunoaștere specifică legilor exacte care formează o teorie științifică. Din această cauză, rațiunea și înțelegerea în esență sunt indispensabile pentru știința economică, așa cum o concep austriecii; iar (așa cum a remarcat Mises) cunoașterea științei acțiunii umane este de fapt o presuposiție indispensabilă pentru tipul de colectare de fapte în care constă sarcina istoricului.

REFERINȚE

- Grassl, W. și Barry Smith, eds. 1986. *Austrian Economics: Historical and Philosophical Background*. Londra și Sydney: Croom Helm.
- Meikle, S. 1985. *Essentialism in the Thought of Karl Marx*. Londra: Duckworth.
- Streissler, Erich. 1990. „The Influence of German Economics in the Work of Menger and Marshall” In *Carl Menger and His Economic Legacy*, Bruce Caldwell, ed. Durham, Carolina de Nord și Londra: Duke University Press.

Scanează codul qr pentru acces rapid la pagina unde găsești diversele formate electronice ale cărții și link de cumpărare din Librăria Mises:

Conținut cod qr:

<https://mises.ro/carti/o-perspectiva-istorica-asupra-scolii-austriece-de-economie/>

MisesRo

Institutul Ludwig von Mises România (mises.ro) a fost fondat în anul 2001 pentru cercetarea comparativă a aranjamentelor instituționale din perspectiva filosofiei politice și economice a proprietății private și a valorilor și tradițiilor libertății.

Institutul urmărește dezvoltarea conceptelor de cooperare și armonie socială, libertate, prosperitate, dreptate, la nivelul evoluției actuale a acestor concepte în Școala austriacă de drept și economie.

Prin studierea și promovarea paradigmei praxeologice, care se împletește în mod firesc cu etica proprietății private, Institutul sugerează un aranjament social care s-ar putea numi „liberalismul coerent”. În această „ordine a proprietății private” maniera etatistă de a face lucrurile este înlăturată din sfera sănătății, educației, monedei, transporturilor, comerțului și activităților economice în general, dar și din domeniul protecției sau al justiției.

În cadrul Institutului se țin cursuri educative și seminarii de cercetare avansată (*Seminarul Mises*), se fac traduceri după texte fundamentale sau de popularizare și se răspândesc rezultatele prin mijloace online (mises.ro) și tipărite (*Colecțiile Cărți mici · idei mari, Praxeologie și societate, Mari cărți ale Școlii austriece*).

Librăria Mises (mises.ro/librarie) este magazinul online de unde se pot cumpăra cărțile publicate în colecțiile Institutului Mises, alături de titluri ale Școlii austriece și liberalismului publicate de alte edituri.

Cărți în curs de apariție:

Mises, Rothbard, Hoppe, Salerno, Herbener, Hülsmann et al., *Un veac de imposibilitate. Problema calculului economic în socialism revizitată*

Murray N. Rothbard, *Etica libertății*

Ludwig von Mises, *Teorie și istorie*

Ludwig von Mises, *Socialismul, o analiză economică și sociologică*

Ludwig von Mises, *Teoria banilor și a creditului*

Murray N. Rothbard, *Controverse economice*

Hans-Hermann Hoppe, *Democrația, idolul cu picioare de lut*

Jesús Huerta de Soto, *Moneda, creditul bancar și ciclurile economice*

Henry Hazlitt, *Eșecul noii economii*

Cărți apărute în colecțiile Institutului Mises România:

Murray N. Rothbard, *Ce le-a făcut Statul banilor noștri?*

Ludwig von Mises, *Birocrația*

Hans-Hermann Hoppe, *Teoria socialismului și a capitalismului*

Ludwig von Mises, *Economia în șapte lecții*

Block, Hoppe, Huerta de Soto, Hülsmann (Glăvan, Smirna, ed.), *Cinci eseuri monetare*

Murray N. Rothbard, *Liberalismul: adevărat și fals*

Mihai-Vladimir Topan, *Biblia economică a omului civilizată*
– *Un comentariu la Acțiunea umană de Ludwig von Mises*

Ludwig von Mises, *Acțiunea umană*

Murray N. Rothbard, *Pentru o nouă libertate: Manifestul libertarian*

Costel Stăvărache, *Incursiuni turboliberale*

Walter Block, *Pledoarii incomode*

Ludwig von Mises, *O perspectivă istorică asupra Școlii austriece de economie*

Ludwig von Mises, *Profituri și pierderi*

Joseph T. Salerno, *Ludwig von Mises ca raționalist social*

Jesús Huerta de Soto, *Efectele economice ale pandemiei: o analiză austriacă*

Murray N. Rothbard, *Școala austriacă și paradigmele economice*

